

3.

Ivan Prijatelj:

Slovensko, slovansko in južnoslovansko
vprašanje pri Slovencih na prelomu 60-ih
in 70-ih let.

V različnih fazah avstrijskih ustavnih bojev so Slovenci kot mal narod, živeč v neprestani skrbi za svoj nacionalni obstoj, vedno iskali pomoči in opore v stremljenju, kako bi se naslonili na kak večji slovanski narod in se na ta način ubranili raznaroditve. V bistvu so bile te njihove težnje že dolgo narodno-političnega značaja, a so si redko pod tem pravim imenom upale stopiti na plan, ker je oficialno in neoficialno Nemštvo, smatrajoče Slovenijo za le še neznatno napotje svojega pohoda na Jadran, s paznim pogledom zasledovalo vsak tak slovanski pokret in ga takoj žigosalo s panslavističnim pečatom. Politični panslavizem se je med Slovenci, zlasti med dijaško mladino, začel tudi v resnici razvijati v drugi polovici 60-ih let, ko je Avstrija po neuspelem Belcredijevem federalističnem poizkusu plavala s polno paro v dualistične vode, polne opasnih kleči in prepadov, grozečih potopiti avstrijske Slované, zlasti Čehé, Slovence in Srbohrvate, v nemškomadžarskem morju. V neposredno predidóčih letih se je to slovensko slovanofilsko stremljenje oklepalo nedolžnejše bilke, namreč jezika, izkušajóč v večjem ali manjšem poslovanjenju slovensčine doseči ožji kontakt z ostalimi avstrijskimi Slovani, osobito s Srbohrvati in Čehi. Preko avstrijskega okvira dotlej Slovenci še niso kdovekaj obračali svojih pogledov. — Levstikov znameniti nastop¹ v »Napreju«

¹ Prim. »Razprave«, II., str. 199—208.

l. 1863. ob priliki debate z Jankom Pajkom je bil zopet zaenkrat zaključil to eksperimentiranje z domačim jezikom, katerega je bil Levstik proglasil za najmočnejšo oporo narodne kulture in ravno one ideje nacionalnega obstanka, v imenu katere so posamezniki hoteli žrtvovati svoj jezik ali njega uporabo omejiti za najprimitivnejše svrhe. Z ozirom na stari Vrazov dualistični ilirizem je Levstik Pajka docela preveril, da ne gre gojiti nižjo literaturo v enem, višjo pa v drugem jeziku. V marsikaterem drugem oziru pa so šli Levstikovi in Pajkovi nazori tudi pozneje še vedno narazen. O tem nam priča Pajkovo pismo z dne 20. dec. 1864, napisano drju. Janku Serncu.² To Pajkovo pismo ne govori nič o politični strani vprašanja, ampak o zgolj jezikovni, literarni in kulturni. Janko Pajk je bil namreč proti koncu l. 1864. izdal »Izbrane Narodne Srbske Pesni. S slovnico, tolmačenjem in rečnikom« kot I. (in edini) zvezek nameravane biblioteke, katere izdajo je napovedoval pod naslovom »Jugoslovenska knjiga. Zbirka srbskih in hrvaških izvrstnih del.« Proseč drja. Janka Sernca, »da bi razširjenje omenjene knjižice pospešiti blagovolil«, mu je v citiranem pismu razodel namene, ki so ga vodili pri izdaji knjige. Ker je imel prof. Janko Pajk v oni dobi precej pristašev, je treba s par besedami označiti njegovo načelno stališče v slovensko-slovanskem vprašanju. Najprej pravi Pajk, da je nameraval dati z imenovano knjižico »našemu jeziku nekake pomoči in okrepčanja v slovarskem oziru«. Nato izvaja: »Po moji misli je treba nemške in krivo skovane ali celo pomanjkljive besede iz najbližjega zdravega vira srbščine (= hrvaščine in srbščine) izposoditi. Nekteri segajo za Nevo, nekteri za Vltavo, nekteri v staroslovenščino (ktera je nb. ukljub Miklošiču še dosta meglena).« Levstik je bil v svojem spisu »Napáke slovenskega pisanja« in v članku »Gospodoma nasprotnikoma« določil razvoju slovens-

² »Veda«, IV. (1914), str. 130.

skega literarnega jezika nekoliko drugačne smernice. Tudi on je opozarjal slovenske pisatelje, naj jim bodo »prosti Serbje v izgled in vodilo«, a zgolj v tem, da po primeru Vuka tudi slovenski pisatelji zajemajo jezik iz domačega vira, da ga zajemajo »tam, kjer izvira iz pravega studenca, namreč kmetu iz ust... Pri nas ne gre drugače: od ljudstva se moramo učiti...«² »Tudi naj bi pri miru puščali vse blago družih narečij, vzlasti pa to, kar je novega; saj napek narejati znamo, hvalo Bogu sami...« Tudi Levstik je bil zoper to, da se je pri nas pisalo »časi malo po ruski, časi malo po ilirski ali česki« in da je nekateri »celo s kacim staroslovenskim ocvirkom zabelil svojo neslastno pičo«. Levstik je bil mnenja, da ni takšna sramota, »ako imamo tudi v bukvah kako ptujko, brezi ktere dan danes ni, pa tudi biti ne more noben jezik«. Težišče njegovih slovničnih obtožb je ležalo v tem, »da ne znamo po domače misliti, da ne znamo slovenski zavijati stavkov«. In samo glede domače, prstonarodne dikcije ter skladnje so mu bili »prosti Serbje« z Vukom na čelu vzorniki, kakor mu je bila glede gramatične pravilnosti ravnilo cerkvena staroslovenščina. Iz poslednje je zlasti izza časa zadnjih 60-ih let, odkar se je bavil s slovarskim delom, jemal včasih tudi po kak izraz. — Janko Pajk pa ni pisal nikdar po domače, kar se tiče skladnje, a po posamezne izraze je hodil takrat v srbski slovar, kakor pozneje po tehnične termine v ruski — iz načelnih ozirov. Misel, da naj bi pisali Slovenci višjo literaturo v srbskohrvaškem in samo nižjo v slovenskem jeziku, je bil pod težo Levstikovih argumentov sicer sedaj opustil in jo modificiral na mnogo realnejši način v tem zmislu, da naj se izobraženi Slovenci srbohrvaščine učé ter v nji čitajo, pišejo pa naj v svojem jeziku. V omenjenem svojem pismu piše drju. Janku Serncu, o katerem je pač vedel, da se je bil prejšnje leto v »Ost und West«-u

² Levstikovi zbrani spisi, IV., str. 58 in 79.

postavil na Levstikovo stran,⁴ naslednje: »Nikakor ni moja misel kedaj bila, da naj mi vzamemo hrvaščino ali srbščino s á m o v našo književnost, ampak gojimo jo z r a v e n našega jezika. Iz obeh narečij, t. j. n a š e g a in s r b s k e g a se še le mora tekem časa e n a pismenost izroditi. Toraj je treba pri nas srbščine se učiti.« Nekoliko bolj na politično, dasi ne naravnost izraženo plat tega vprašanja namigujejo zaključne besede tega Pajkovega pisma: »Da nas najbližja sorodnost narodska, jezikova, geografična in etična, kakor tudi vsakdanja potreba vežete s Hrvati in Srbi (prim. trgovanje, uradovanje, službovanje) — to je jasno in oči-vidno. Tej slogi in skoz njo okrepčanju naše slovanske narodnosti pripomagati, to je namen mojih izdanj ,srpsko-hrvaških izvrstnih del.« Docela v zmislu Levstikovega romantičnega realizma pa piše v tem pismu Pajk Serncu, da naj bi se tedanji slovenski »mehkužni«, »breztrupeni« poetje okrepili ob srbski ljudski poeziji. In tudi v ta namen, pravi, da se je lotil imenovanega izdanja.

Mnogo bolj kakor Pajku je bil narodnokulturne jezikovne nazore razčistil Levstik drugemu idealističnemu obmejnemu Slovencu, Andreju E i n s p i e l e r j u, ne samo s svojimi pojasnili k Pajkovemu »Odpertemu pismu« v »Napreju«, ampak tudi s svojo repliko na Einspielerjev odpor zoper ustanovitev »Slovenske matice«.⁵ Zato je Einspieler v svojem »Slovcu« ves čas njega izhajanja od l. 1865.—1867. zastopal v tem vprašanju že mnogo realnejše nazore. Kot eden najrazboritejših naših politikov je Einspieler v tem listu neprestano opozarjal na politično plat južnoslovenskega vprašanja. Razvijajoč se od pristaša notranjeavstrijske državnopravne grupacije v zagovornika »zedinjene Slovenije«, naslonjene na južnoslovenske brate, je zahteval, da Slovenija, kadar se enkrat zedini, stopi

⁴ Prim. »Razprave«, II., str. 209.

⁵ Prim. »Razprave«, I., str. 24—26.

v ožji državni stik s srbskohrvaškimi brati. V kulturno-jezikovnem oziru je zastopal njegov list nazor, da bi se morali Srbi, Hrvatje in Slovenci v svojih srednjih šolah in zlasti na zagrebškem vseučilišču, edini tedanji južnoslovanski univerzi, podučevati v vseh treh »naš rečjih«, glede katerih je upal — to upanje je takrat še vedno živelo v glavah vseh naših kulturnih delavcev kot usedlina od nekdanjega slovenskega »ilirizma« — da se v dolgoletni ožji komunikaciji zlijó v en književni jezik. Specielno na hrvaške politične razmere ni obračal v tem obdobju noben slovenski list tolike pozornosti kakor ravno Einspielerjev »Slovenec«. V celovškem »Slovincu«, ne pa v ljubljanskih »Novicah«, je mogel l. 1866. v času po znamenitem Kraljevem gradcu dokončati svojo zgodovinsko-pomembno državnopravno koncepcijo, osnovano na podlagi narodnega prava in južnoslovanske etične skupine Luka Svetec, ki je — žal, da samo mimogrede in v privatnem dopisovanju — prišel do ideje, da se mora ustanoviti Jugoslavija v okviru Avstrije ali zunaj nje. Tej svoji ideji je dal izraz v svojem pismu z dne 26. okt. 1866 na drja. Jos. Vošnjaka. V odločni opoziciji zoper drja. Bleiweisa, o katerem je pisal, da je glede te ideje »bolj boječ ko naš sproten«, je izjavil, da »je ideja združenja vseh južnoslovenskih plemen v eno celoto velika, ter potrebuje velicega sklepa, velike odvažnosti, živega delovanja«. A zraven je moral priznati, da »naše misli, po dozdanjih nemilih okoljščinah tako zrejene, so majhne in plašljive, tako, da nas je one ideje strah, čeravno ne moremo tajiti, da je popolnoma naravna in južnim Slovenom, ako hočejo živeti, a ne samo životariti, neogibno potrebna ... Zadnje, kar se pa očitno ne sme povedati, ko bi se velikonemške misli kedaj uresničile, in bi se Bismarcku posrečilo zjediniti vse Nemce, mi pridemo naravnost pod Frankfurt, ako se prej od Nemcev ne razločimo, kakor so prišli zdaj benečanski Slovenci pod Italijo. Zakaj v takim primerljaju bi nas le narodnost

mogla oteti nemškega potopa; naša jasna, določna, z južnimi Slovenci v zvezi stoječa narodnost bi dobila zagovornike med Francozi in Rusi, in Nemci sami bi morali spoštovati določno narodnost po svojem narodnem načelu.«⁶ Svetec sam se je te ideje ustrašil in pričel prihodnje leto 1867. v času uzakonitve dualizma v dunajskem parlamentu upoštevati razmere v obliki »realne« politike drobtinic.

Slovenska akademska mladina je pred uzakonitvijo dualizma sicer že zaupljivo zrla v Rusijo, ni pa še izpovedovala političnega panslavizma. V kulturnem oziru ji je bila zvezda-vodnica literarna vzajemnost slovanska, to se pravi, gojitev vseh slovanskih literarnih jezikov v medsebojnem skladu. Kovanje enotnega jezika za večje ali manjše število slovanskih narodov je bila opustila. Upala pa je, da bo ruski jezik kdaj literaren jezik vseh Slovanov. To naziranje tedanje naše dijaške mladine se jasno zrcali iz dopisa z dne 11. apr. 1866, ki ga je »iz Dunaja« poslal Janežičevemu »Glasniku« po vsej verjetnosti neki slovenski akademik, opisujoč v njem ustroj dunajske »Slovanske besede«: »Poglavitni namen 'Slovanske Besede' je, da se vresniči knjižna vzajemnost slovanska. Vsi vemo, koliko napotij je še zdaj edinemu knjižnemu jeziku slovanskemu. Dokler se ne bo smel tisti jezik, ki bi ga imeli radi za (vseslovanski) knjižni jezik, po vseh naših šolah očitno učiti, — dotlej bodo naše želje ... prazne ... Vsak Slovan, kteremu je mar za knjižno vzajemnost slovansko, naj se priuči najprej cirilice, potem pa naj prebira marljivo knjige in časnike vseh (ali vsaj poglavitnih) narečij slovanskih. Če kdo tudi iz početka ne boš razumel vsega, ne obupuj mahom; iz besedne zveze bodeš razumeval čedalje bolje, čedalje več — tudi brez slovnice i slovnikov... Vsi Slovani, kteri bodo ravnali

⁶ Prim. »Spomini«. Spisal dr. Jos. Vošnjak. V Lj. 1905, I.—II., str. 212—213.

tako, uméli bodo brž knjižni jezik vseh drugih bratov slovanskih, i če se srečaš s takim Slovani, dobro se boste umeli, če tudi se pogovarjate vsak v svojem maternem (knjižnem) jeziku... Po tem takim bi lahko prebirali omikani Slovani vzajemno i umeli knjige ruske, česke, poljske i jugoslovanske, kakor je umel nekdanj vsak Grk vsa poglavitna štiri narečja knjižnega jezika starogrškega.«⁷ Ta slovenski »omladinec« je moral na Dunaju živeti v ozkem stiku s Čehi, kateri so zavzemali že izza časov Karla Havlička v slovanskem vprašanju med vsemi avstrijskimi Slovani najbolj realno stališče. V bistvu je ta slovenski mladenič presumiral znameniti, v resnici klasični govor, ki ga je imel dne 1. jun. 1867 na slavnostnem obedu moskovske univerze ob priliki vse ruske etnografske razstave in slovanskega kongresa v Moskvi češki voditelj dr. František L. Rieger. Iz tega govora, ki bi moral stati v naših srednješolskih čitankah, naj navedem samo par najmarkantnejših mest: »Bratje Slovani! Zbrali smo se iz daljnjih krajev, zbrali iz vsega slovanskega sveta na veliki praznik slovanski. Gospoda, to je — dogodek, kateremu podobnega ne pomni naša zgodovina... Narečja slovanska so si med seboj tako bližnja, da bi bili mi, če bi bila v to privolila božja volja, danes edin narod po pismenstvu in jeziku. Pa Bog, usoda naše tisočletne zgodovine in naše neprilike niso hotele, da bi bilo tako. Razdeljeni smo bili na različne zemlje, na različne narodne individualnosti in vsak je moral po svojem potu iskati sebi prosvete, poveličevati Boga in polagoma rasti v svoji človeškosti. Gospoda, meni se zdi, da tisočletna zgodovina pri vsej dobri volji ne more biti prepuščena pozabi... Približuje se čas, katerega se Evropi ni treba bati, čas, ko mi dosežemo druge narode v kulturi, ko stopi vsak Slovan s ponosnim čelom med izobražene narode in poreče: jaz sem

⁷ Slov. glasnik z dne 1. maja 1866, str. 196—198.

Slovan in nisem manj od vas doprinesel v zakladnico človeške prosvete... Danes nastaja za nas vprašanje: na kakšen način doseči ta cilj? V tem oziru se nam odpirata, gospoda, dve poti: izbrati nam je ali popolno zedinjenje ali raznolikost v harmoniji... Tako, kakor razrešimo to vprašanje, se bo rešila usoda vsega Slovstva. Pri tem vprašanju prihaja meni vedno v spomin primer Grkov, kateri so pri vsej različnosti svojih narečij vendar vzgajili prekrasno cvetje prosvete. To cvetje starogrške kulture se je razvilo v vsem svojem raznoličju... Gospoda, jaz sem mnenja, da raznolikost delov ne izključuje edinstva; edinstva je treba iskati v harmoniji teh delov. Nerazčlenjeno edinstvo lahko privede k enostranosti in brezživljenjskosti, prav tako, kakor razdrobljenje brez vodilnega duha vodi k slabosti in pogubi. Gospoda, ako bi vi zlili vse vaše zvonove v en sam velik ogromen zvon, večji nego je sam Ivan Veliki, tedaj bi bil seveda glas tega orjaka-zvona silen, a vtisek tega glasu bi ne bil ona prijetna harmonija glasu zvonov, katera vam naznanja vstajenje Kristovo!... Dva momenta opažamo kakor v človeku tako tudi v vsakem njegovem delu, v političnem življenju, v znanosti in v svetu materialnih pojavov. Ta dva momenta sta sila in lepota. Sila se dosega v prvi vrsti s pomočjo edinstva, lepota pa s pomočjo harmonije delov. Sorazmernost in soglasje v delovanju vseh členov gotovega telesa predstavljata njega lepoto. Slovanska lipa bi ne pridobila na lepoti, ako bi ji odsekali veje in ji pustili samo deblo. Vsaka korenina se mora držati svoje grude... Malo izobražen človek se navdušuje nad ogromnostjo mase, prosvetljenejši človek pa se zanima za podrobnosti, za dele. On hoče oduševiti maso in se divi samo oni lepoti, katera obstoji v sorazmernosti in soglasju. Piramide, kolosi, egipčanske skulpture so tudi proizvodi umetnosti, vendar predvsem proizvodi sile, vzbujajoči občudovanje po svoji ogromnosti; toda

vprašam vas, kaj je lepše v vaših očeh — egipčanska piramida, ali Apolon belvederski?»⁸

Do tako globokega, v upoštevanju slovanskega značaja narodno-psihološkega, v formulaciji naravnost filozofskega pojmovanja občeslovanskega in posameznoslovanskega vprašanja kakor v navedenem svojem govoru češki prvak se ni v tej dobi povzpел noben Slovenec. Izmed naših publicistov se je v letu 1867. ponovno bavil s tem vprašanjem Ferdo Kočevar - Žavčanin. Pred desetimi leti je ta mož v »Novicah« propagiral nekak zapoznel Vrazov jeziškovni dualizem za Slovence, priporočajoč jim, da naj se najprej v višji literaturi, obravnavajoči znanstvene in leposlovne predmete, počasi bližajo »hrvatsko-srbskemu književnemu jeziku«.⁹ Sedaj je vsem slovanskim literarnim jezikom priporočal samo neko konvergentno smer v »jezikovi pisavi«: »Ne ruski, ne češki, ne srbski jezik naj ne bo vseslovanski književni jezik, ampak tisti jezik naj bo, ki vse te in vse druge slovanske jezike obseže in objame, ne ena trohica, ne ena mrvica slovanstva naj se ne pušči v nemar pri stvarjanji vseslovanskega književnega jezika! ... govorili ne bomo nikoli vsi tako enako, kakor n. pr. čivkajo vrablji na strehi; pisati pa vsa slovanska narečja enako, to je mogoče. In kedar si bodemo občno pisavo stvarili, potem je stvarjen tudi en pismeni ali književni (ne parlamentarni) vseslovanski jezik, ki ga bo Rus po ruski, Čeh po češki, Poljak po poljski, Bolgar po bolgarski, Slovenec po slovenski čital... Nekteri imajo to za našo največjo nesrečo, da se pri nas ni, kakor pri drugih narodih, že v prvotnih časih eno naših narečij nad druge povzdignilo in kot književni jezik nad njimi kraljevalo. Jaz sem v tem celó drugega mnenja: jaz vidim v razvitku vseh razvoj vsega jeziš-

⁸ Всероссийская этнографическая выставка и славянскій съездъ въ маѣ 1867 года. Москва 1867, str. 299—302.

⁹ Prim. ČJKZ. V., str. 64.

kovega bogastva. Vsi viri so odprti, samo v eno strugo jih je treba, — v en književni jezik — napeljati, da se bodo v eno veliko valovito reko zedinili.«¹⁰

Ko je koncem aprila 1867 umiral celovški »Slovenec« in vprav v času, ko se je v Pešti in na Dunaju pripravljala dualizem, ki je navidezno pretil postati usoden za tostranske avstrijske Slovane, pa je postal — seveda šele pol stoletja pozneje — usoden za Avstrijo samo, takrat je bil izdelal naš narodnoskrbni Levstik političen program novemu slovenskemu političnemu listu, kateremu je bil namenil značilno ime »Slovenski jug«. Opozorivši v tem programu na nevarnost, ki bi utegnila pretiti narodnemu obstoju Slovencev v slučaju razpada Avstrije od strani zmagovalne Nemčije in Italije, v slučaju še nekolikoletnega obstoja Avstrije pa od pogubnega, oportunističnega pobiranja dunajskih drobtinic od strani slovenskih državnih poslancev, katero utegne Slovence počasi »tje pripeljati, kjer naši vnuci več ne bi govorili veličastne slovanske besede, ampak tu ter tam bi se kaka posamezna starica še nekoliko časa spominjala posameznih besedic slovenskega očenaša, kakor se je godilo polabskim Slovanom«, je Levstik kot eden prvih med Slovenci brez manj opasnih jezikovnih pretvez izrekel v tem svojem programu pomembno besedo, da je naše slovansko, ozir. južnoslovansko vprašanje samo politično in državno-pravno, to se pravi takšno, v zmislu katerega morajo Slovenci stremiti po tem, da pridejo s Srbi in Hrvati do državno-političnega edinstva. Z ozirom na pretečo narodno smrt Slovencev je začrtal Levstik svojemu narodu v tem svojem programu naslednji pravec: »Samo en pot je, po katerem utegnemo ubežati temu zlu, samo en trden jez, kateri nas utegne ubraniti. Ta jez najdemo na avstrijskem jugu v političnej solidarnosti z našimi brati, kateri so iste matere, istega jezika z nami

¹⁰ Slovenski glasnik z dne 1. dec. 1867, str. 362—363.

i kateri našo bratovsko roko veseli poprimejo, nam i sebi na podporo. Da rečeno zvezo osnujemo i utrdimo, pa da zataremo vsako misel, ktera na to namerja, da bi mi sami záse mogli kdaj kaj biti, — to naj bode naša prva skrb; za to se nam je truditi sè vsemi duševskimi močmi, sè vsem pogumom, kateri se ne vstraši največje žrtve; kajti narod, kateri ne more pokazati nobenega herojičnega čina, tudi ni vreden, da bi ostal med narodi. — S temi besedami smo ob enem tudi razložili, zakaj se je „Slovenski Jug“ krstil naš novi časopis, ktereга namera bode buditi i širiti misel politične solidarnosti na avstrijskem jugu, ter delati i truditi se, dokler ne bode živa resnica iz te misli, o kterež so uže davno prepevali slovenski pesniki, s ktero se navdušuje naša mladina, ktero na tihem gojé v narodnih srcih izobraženi možáki, i ktere so se živo poprijeli tudi naši bratje Hrvatje, kar nam pričajo o vsaki priliki. „Slovenski Jug“ torej prvi ne izgovarja te misli, ali prvi jo razglašá za geslo političnega časnika.«¹¹

— V resnici: južnoslovansko vprašanje je pri Slovencih prvi iztrgal iz pretveznega, kulturno neplodnega, škodljivega in romantično-meglenega jezikovnega konteksta naš razboriti Levstik ter njega težišče položil v edino realno politično in državno osamosvojitv. »Solidarnost« je imenoval to bodoče sožitje južnih Slovanov, s čimer je obenem namigaval na to, kako si je predstavljal svoj ideal južnoslovanskega edinstva...

Levstik je bil v poletju 1867 začel v Ljubljani snovati organ s tem izrazitim in odločnim južnoslovanskim političnim programom pod vtiskom obljube »staroslovenskih« prvakov in njih poziva, ki se je glasil: »Možje, zberite se, posvetujte se zaradi programa, osnovanja in uredništva lista, materijalni pri-

¹¹ Prim. »Slovenski narod« z dne 30. marca 1918, šte. 73.

pomočki so vam že zagotovljeni, ti vas kar čakajo.«¹² A ta obljuba ljubljanskih prvakov zastran materijalne fundacije lista je bila samo diplomatična obljuba. Ko so bili Levstik, Stare, Vojteh Kraus, dr. Papež in Jos. Nolli s programatičnimi in tehničnimi pripravami gotovi, so prvaki zadržali mošnjice za politično glasilo Levstikove južnoslovanske orientacije nekoliko za tegadelj, ker je njihov soprvak Luka Svetec kot vodja slovenske državnozborske delegacije v dunajskem parlamentu plaval že docela v oportunističnih vodah, še bolj pa zato, ker je dr. Bleiweis menil, da Slovencem zadostujejo njegove »Novice«. Prav takrat so prišli samostojno na idejo slovenskega političnega časnika štajerski rodoljubi v Mariboru, katerim je Levstik dne 13. dec. 1867 poslal elaborate ljubljanskega pripravljalnega odbora s svojim zgoraj citiranim programom vred. In mariborski rodoljubi so v resnici začeli z aprilom prihodnjega leta 1868. izdajati »Slovenski narod«.

Da so imeli možje, stoječi snovateljem mariborskega »Slov. naroda« blizu, namen, osnovati svoj novi slovenski politični organ na idejni podlagi navedenega Levstikovega programa, nam spričuje neki dunajski dopisnik »Slovenskega gospodarja«, ki piše (pod psevdonimom »Epaminondas«) dne 25. nov. 1867 temu mariborskemu listu: Slovansko vprašanje se giblje »kakor veliki ocean... istočno pitanje žuga vsaki dan napočiti... mi Slovenci se pri vsem tem, ki smo za božjo voljo vsaj vendar, če drugega ne, Jugoslovani, v svoji publicistiki držimo, kakor da bi se nas to čisto nič ne tikalo... Če nečemo, da bi šla povestnica preko nas na dnevni red, moramo poprej ko je mogoče v velikem javnem glasilu v vvodnih člankih svoje mnenje o slovanskem ali vsaj jugoslovanskem vprašanju izrekavati.« Končno ta dopisnik predlaga, naj »Mohorjeva družba« osnuje narodno tiskarno,

¹² Prim. »Slovenskega gospodarja« z dne 28. nov. 1867, št. 33.

v kateri naj začne izhajati političen list, kateremu naj se z denarjem, ki so ga bili v juliju 1867 v ta namen zbrali mariborski rodoljubi, uredi redakcija in dopisništvo, »program in vredjenje lista bi se pa vzelo po črtežu izdelanem mesca septembra v ljublj. čitalnici, in ktereга ima, ako se ne motim, g. Levstik spravljenega«. ¹³

Mariborski advokat dr. Dominkuš, ki je stal tej štajerski akciji za ustanovitev »Slovenskega naroda« na čelu, si je razen od Levstika naročil tudi še od raznih drugih môž nasvete in programske osnutke za novi list. Med prvimi se mu je odzval prof. Janko P a j k, ki je v svojih »nasvetih«, poslanih drju. Dominkušu dne 9. dec. 1867, v načelnem oziru priporočal, da naj list zastopa idejo »zedinjene Slovenije« v federalizirani Avstriji; slovanskega, ozir. južnoslovanskega programa, zanimajočega nas v pričujoči razpravi, pa se Pajk pri tej priliki ni dotikal. ¹⁴ Po Pajkovem nasvetu naj bi se bil časnik imenoval »Slovenski list«. — Mnogo širši program v načelnem oziru je snujočemu se listu koncipiral dr. Janko S e r n e c in ga osebno izročil ¹⁵ Antonu Tomšiču, koncipientu pri drju. Dominkušu in designiranemu prvemu uredniku novega političnega organa. Ta Sernčev osnutek predpisuje novemu »Slovenskemu narodu« naslednji slovanski program: »Drugim avstrijskim Slovanom hočemo po možnosti podpirati njih pravične želje. Zlasti tudi želimo neko združenje s Hrvati za vzajemne zadeve, n. pr. za jugoslovansko akademijo in vseučilišče... Glede razmer z drugimi državami nam je vselej prva skrb dobra avstrijska politika, ki utegne koristiti najprej naši državi. Iz tega vzroka in kot Slovani želimo prijateljstvo in zvezo med našim in ruskim cesarstvom, kar bi moglo osrečiti tudi

¹³ Slovenski gospodar z dne 5. dec. 1867, štev. 34.

¹⁴ Pajkovo pismo v Jurčičevi zapuščini v mestnem arhivu ljubljanskem.

¹⁵ Veda, IV. (1914), str. 271.

turške Slované... Lep sad nam že obetajo v duševne namene začeti shodi slovanskih prvakov, kakor tudi zamena literarnih in sploh kulturnih izdelkov med Slovani, toda ustavljamo se vsaki krivi misli, kakor bi se s tem hoteli ločiti od svoje države: prva in zadnja beseda nam bodi, da smo zvesti Avstrijci.«¹⁶

Končno je po daljših pripravah izšla dne 2. aprila 1868 v Mariboru prva številka »Slovenskega naroda«, prinašajoča na čelu »politični program« novega »mlado-slovenskega« političnega organa, napisan po uredniku Antonu Tomšiču, kateri ga je sestavil po načrtu drja. Sernca z nekaterimi »malimi premembami«, katere si je mladi urednik dovolil »glede formalne razredbe in razlaganja nagibov«. ¹⁷ »Slovenski narod« se v tem tiskanem programu proglašja za »vselej zvestega Avstrijanca«, ki vidi »poročstvo obstanka in vspešnega razvijanja Avstrijske države... edino le v obveljavi federalističnih načel« in spas svojega naroda »v združenju vseh Slovencev v jedno administrativno celoto«. Od izrazito slovanskega in južnoslovanskega programa Levstikovega »Slovenskega juga« so v tem Tomšičevem programu ostale samo še naslednje splošne besede, ki so pa tudi že zavite precej po Sernčevo: »Opravičene tirjatve slovanskih bratov v Avstriji, posebno svojih južnih sosedov Hrvatov in Srbov bomo zagovarjali in povdarjali z isto resnobo in živahnostjo, kakor lastne domače. Sploh ne bomo nikdar zgrešili, da je slovenski

¹⁶ Koncept tega Sernčevega osnutka programa »Slovenskega naroda« je objavil dr. Lončar v »Vedi«, IV., str. 278—9.

¹⁷ Veda, IV. (1914), str. 272. — Glede sestave tega programa je sporočil dne 18. marca 1868 Tomšič prijatelju Jurčiču na Dunaj: »Še le s prihodnjimi ‚Novicami‘ mi bo mogoče razposlati program in vabilo, čegar osnovo ti tukaj prilagam. Sernecovo osnovo sem bil le stilistično prestrojil, principijelne točke vse — skoraj od besede do besede — obdržal, pa je že bil ogenj v strehi. Priložena moja osnova je že celi teden stavljena, pa je ne smem razposlati, ker sem jo nekoliko vredil. Obči zbor vseh deležnikov bo razsodil prihodnjo nedeljo, ali pojdejo moje premembe med svet ali ne.« (Jurčičeva zapuščina v mestnem arh. ljublj.)

narod koleno velike slovanske družine in po svojih silah hočemo pripomoči, da se bolj in bolj širi duševna vez in vzajemnost slovanska po zameni literarnih in sploh kulturnih izdelkov med Slovani.« — V prvem svojem uvodnem članku novega lista urednik Tomšič podrobno eksplicira ta program, podčrtujoč glavno slovensko taborsko zahtevo po »zedinjeni Sloveniji«. Pri tej priliki naravnost pod navodilnimi vejicami uporablja tudi neko mesto iz Levstikovega programa »Slovenskega juga«. A značilno je pri tem naslednje dejstvo: dočim je Levstik v navedenem svojem programu videl spas Slovencev samo »v političnej solidarnosti z junaškimi brati na avstrijskem jugu«, aplicira Tomšič Levstikovo tézo in nje utemeljitev zgolj in edino na »potrebo zedinjenja vseh Slovencev v jedno organično celoto«. Kar je Levstik pisal o Jugoslaviji — katere sicer ni izrečno imenoval — to restrinira Tomšič na »zedinjeno Slovenijo«, ko piše v tem svojem prvem uvodniku: »Misel sama na sebi ni nova. Davno že so prepevali o nji slovenski pesniki, ž njo se navdušuje naša mladina, pri nji se ogreva celo hladna kri sivoglavih móž; čuli je le nismo tam, kjer se boruje za narodne svetinje... — v javnem parlamentu... Zreli in samosvestni narodi namreč ne gojé in branijo svoje narodnosti iz same platonične ljubezni do svojega jezika. Njih cilj je veliko bolj vzvišen: svestranska, popolna svoboda, da zamorejo razvijati vso svojo moralno in materijalno moč, da jo morejo razvijati za-se, za svojo korist, da stopijo v politiko kakor odločljivi faktor, in da živé v zgodovini kakor posebni individuum svoje življenje, po svoji potrebi, omiki in volji. Tudi za Slovence ne prestanejo sedanje muke in žalosti, dokler ne dosežejo imenovanega cilja. Brez njega je vsaka druga svoboda prazna pena. Da ga dosežemo, bodi naša prva skrb.« In nato sledé pod navodilnimi vejicami, brez navedbe, da je ta trditev Levstikova, naslednje besede iz Levstikovega programa: »... za to se

nám je truditi z vsemi duševnimi močmi, z vsem pogumom, kateri se ne vstraši največje žrtve; kajti narod, kateri ne more pokazati nobenega žrtvujočega čina, tudi ni vreden, da bi ostal med narodi.«¹⁸ — Tomšič je torej izrazito južnoslovanski državnopolitični program Levstikov v svojem prvem uvodniku malce skrnil in njega utemeljitev sicer porabil, toda v podkrepilo zahteve po »zedinjeni Sloveniji«. Pač pa moramo reči, da sta v tem času oba, Levstik in mladi »Slovenski narod«, proglašala borbo za osamosvojitve narodnosti za eminentno politično borbo in ne več za samo »platonično ljubezen do svojega jezika«. A dočim je Levstik videl cilj te politične borbe »v političnej solidarnosti z junaki na avstrijskem jugu« (pridevnik »avstrijski« je pač pristavljajl zategadelj, ker je bil omenjeni njegov program namenjen javnosti, v kateri se iz policijskih ozirov ni smelo gledati preko avstrijskega okvira), je »Slovenski narod« (Tomšič) ta cilj videl predvsem v »zedinjeni Sloveniji«, k čemur pa je ipak pridodajal, da bo »opravičene tirjatve slovanskih bratov v Avstriji, posebno svojih južnih sosedov Hrvatov in Srbov zagovarjal kakor lastne domače«.

Nastane zanimivo vprašanje: kakšna mnenja so takrat po sprejetju agresivno protislovanske dualistične decembrske ustave Beustove, za katero so glasovali tudi nekateri slovenski poslanci s Svetcem na čelu, in sedaj po ustanovitvi »mladoslovenskega« političnega glasila, nasprotnega oportunistični politiki »staroslovenskih« prvakov, vladala v krogih slovenske mladine z ozirom na stališče Slovencev v slovanskem vprašanju in kakšne nazore je imel v tem času o tej stvari — Levstik, naša najrazboritejša kulturna glava? Slovenska akademska »omladina«, osobito ona, ki se je na Dunaju zbirala okrog Jurčiča in Stritarja in se je bila v jeseni 1867 združila v dve društvi, v petčlansko literarno društvo »Mladika« (krščeno s tem imenom

¹⁸ Slovenski narod z dne 2. apr. 1868, štev. 1.

dne 21. jan. 1867) in v akademsko društvo »Sava«,¹⁹ je bila po svojih Kranjcih in Goričanih svobodomiselno ter rusko-panslavistično, po svojih Štajercih pa konservativno in slovensko-hrvaško orientirana.²⁰ A tudi v prvi skupini sta se z ozirom na stališče Slovencev v slovanskem vprašanju razločevali dve struji: Jurčič-Stritarjevo krilo je bilo za to, da naj slov. inteligenca v takratni Avstriji, vladani po liberalnem nemškem meščanstvu, v svetovnem nazoru simpatizira s tem liberalizmom, obenem pa naj razvija in utrjuje svojo slovensko individualnost zlasti v beletristiki in šoli v ta namen, da sezori svoj narod za bodočo vseslovansko kulturo in državo, katero osnuje v bodočnosti za vse konfederirane Slovane — R u s i j a. Tudi svoje znanstvo naj prično Slovenci že sedaj kolikor mogoče gojiti — po rusko. V tem oziru je pisal Levec dne 29. dec. 1869 Kersniku (ob času ustanavljanja Stritarjevega »Zvozna«): »... le malo malo bo takih, ki bi spoznali, da edino sredstvo, katerega nam je potreba nad vse, so beletristika in pa šolske knjige. Po čemu znanstveno slovstvo? Saj nimamo bodočnosti! Ali bomo Prusi, ali pa Rusi!«²¹ Toda, dočim so Jurčič, Stritar, Levec in njih ožji pristaši med akademiki in srednješolci bili v začetku l. 1868. še nekako bolj za bodočo slovansko federacijo, v kateri naj bi kulturo, v lepovedstvu, šolstvu in poljudni literaturi avtonomno, gojil zdaj in tudi pozneje še nadalje vsak slovanski narod v svojem jeziku, je že takrat Celestinova struja med dijaštvom propagirala ruščino in podreditev bodoče panslavistične kulture ter države pod rusko hegemonijo. Obe te dve struji sta si stali blizu in sta dali smer prvemu vsedijaškemu shodu dne 14. avg. 1868 in dru-

¹⁹ Prim. o tem in o slovensko-slovanskih diskusijah takratne slovenske akademske mladine mojo razpravo: »Vloga ‚omladine‘ v prvem obdobju ‚mladoslovenskega‘ pokreta« v »Lj. zvonu«, 1924.

²⁰ Prim. Levčevo pismo Kersniku z dne 29. dec. 1869 v mojem »Kersniku«, I., str. 46.

²¹ Moj »Kersnik«, I., str. 114.

gemu takemu kongresu dne 4. sept. 1869 v Ljubljani, na katerih prvem je slovenska dijaška mladina poudarjala zlasti svobodomiselno svoje stališče, na drugem pa svoj ruski panslavizem. Z ozirom na gojitev, ozir. opustitev slovenščine je tedanji voditelj ljubljanskih višjegimnazijcev, Janko Kersnik, učenec Levca, Jurčiča in Stritarja, zapisal v svoj notes značilne besede: »Dà, pišimo v vseslovanskem narečju: pa kaj nam bode koristilo? Izgubljeni bomo, kajti ne vemo, kako bodo pisali potomci naši. — Mili slovenski kraj mi je tako pripraven in priljubljen, da bi se ne mogel ločiti od njega. Če imamo velik kraj, podoben je veliki palači...«²² Mladi Kersnik navaja torej tukaj v prilog slovenščini zgolj svoje čustvene momente, ne pa še nikakih demokratičnih narodno-prosvetnih in organsko-kreativnih...

V pomladi 1868, ko je bilo izšlo že prvih pet številk »Slov. naroda«, je bil prišel z Dunaja v Ljubljano na velikonočne počitnice dunajski visokošolec Levec in je od tu poročal Jurčiču na Dunaj v pismu z dne 14. apr. 1868 o svojih vtiskih, ki jih je bil dobil med tedanjo slovensko inteligenco v Ljubljani. Levec piše v tem pismu, da ga je najprej neprijetno dirnilo, ko je uvidel, kako imajo mladi slovenski inteligentje malo zmisla za prav takrat v parlamentu sklenjene svobodomiselne, liberalne in protikonkordatne postave, katere je v celem obsegu odobral ožji krog slovenskega dijaštva Stritar-Jurčičeve kulturne orientacije, h kateri se je prišteval tudi Levec. O »mladih Slovencih« — najbrž ljubljanskih gimnazijcev — sicer sporoča Levec Jurčiču, da »niso taki ultramontanci, njim bi bile nove verske in šolske postave skoz in skoz pogodu — da jih ni dalo novo ministerstvo, ktere ga ne priznavajo. Mislím, da, ko bi kako federalistiško ministerstvo take postave dalo, bi jih z veseljem sprejeli.

²² Ibidem, str. 46—47.

Beustu pak nič ne zaupajo.« Nato nadaljuje Levec: »Razun novih postav pak absorbira vso pozornost — p a n s l a v i z e m. Kdor je Slovenec, je tudi panslavist, pa ne v pomenu slovanske konfederacije [katero je izpovedoval torej očitvidno Stritar-Jurčič-Levčev krog], ampak v pomenu C e l e s t i n o v e g a panslavizma... Na veliko soboto se nas je zbralo v Šiški pri avskultantu Jenčiču 19 mladih Slovencev. Starši Pfeifer nam je dal 50 bokalov dobrega dolenca, Jenčič je pak jed preskrbel. Pri tej priložnosti govorilo se je veliko veliko, pa malo tacega, da je bilo meni po godu. Govorili so Noli, Papež, Kraus, Ravnihar, Murnik, Hudec, Vojska i. t. d. pa veči del se je sukala govorica o panslavizmu. Edini Vojska je tudi kako drugo pametno povedal. Ko sem jih jaz spomnil o farjih, djali so: Skrbimo, da pridemo pod Rusa, potlej bomo tudi Rima rešeni! S Kosom sva želela, da bi bil tudi ti [Jurčič] sedel med nami, ... da bi bil tem možem kako pametno povedal...« O vtisku, ki so ga na to »mladoslovensko« ljubljansko inteligenco napravile prve tri številke »Slov. naroda«, pri katerem je Jurčič že takrat marljivo sodeloval, poroča Levec Jurčiču v tem pismu: »S programom tudi niso vsi zadovoljni... pravijo, da bi bilo najboljše, ko bi bilo v programu vse od Avstrije izpuščeno...«

Prav posebno zanimivost pa predstavljajo v tem Levčevem pismu na Jurčiča dopisnikova poročila o L e v s t i k o v e m stališču, ki ga je bil takrat, spričo sprejetega Beustovega dualizma, zavzel v slovensko-slovanskem vprašanju ta naš sicer tako razboriti kulturni in politični kritik. Levec piše, da je govoril z Levstikom, kateri mu je rekel, da neče o kaki borbi s klerikalizmom nič slišati, dokler so Slovenci v avstrijskih krempljih: »Ko sem Levstika o tej reči vprašal, djal mi je: ‚Pustimo farje pri miru, saj jih bo vlada sama pobila!‘« Neče pa Levstik nič čuti tudi o kaki avtonomiji slovanskih narodov v kateremkoli državnem

okviru; v Avstriji ne, ker vanjo ne veruje, v bodoči ruskoslovanski državi pa zato ne, ker je on za unificirano Slovanstvo: »Ko sem bil Levstiku povedal, kako misli večina dunajskih študentov o tej reči [namreč o bodoči slovanski konfederaciji], ga je to strašno razjezilo in zgrabilo, in začel se je togotiti in repenčiti, da mi je bilo žal, da sem ga kaj tacega spomnil. Djal je, da on žrtvuje slovanskej ideji, vse Slovence do zadnjega člena, da, ko bi bil on potentat, bi kar kanone nastavil in vse Srbe in Hrvate do zadnjega moža postrelil [pač zato, ker hočejo imeti poleg ruske svojo slovansko državo ali v bodoči slovanski državi avtonomijo!] i. t. d. Mislím, da ti te besede vse razjasnijo, kako je v Ljubljani s to rečjo.«

Po vsem tem in takem moramo torej konstatirati, da je bila decembrska dualistična ustava med slovenskim razumništvom mogočno razgibala zmisel za slovansko vprašanje in za stališče, ki naj ga v njem zavzemajo Slovenci. Večina slovenske inteligence je z nezaupanjem zrla na liberalne svoboščine dunajskega parlamenta. Konservativnejši del slovenske akademske mladine, ki se je rekrutiral bolj iz štajerskega dijaštva, je bil za slovensko-hrvaško edinstvo, za katolicizirani »ilirizem« v okviru katoliške Avstrije; Jurčič-Stritarjev krog je bil edini, ki je simpatiziral z liberalno ustavo-dajo in zakonodajo Giskre in se je hotel z veseljem posluževati njenih postav ter v Avstriji gojiti v domačem jeziku leposlovno in šolsko literaturo, znanstveno pa v ruščini, upajoč, da enkrat pozneje zavlada nad vsemi Slovani modernizirana in konfederalizirana Rusija, v kateri se bo vsak slovanski narod vsaj v nižjih sferah kulture lahko individualno razvijal. Celestinova frakcija je hotela ta proces pospešiti in je dosledno v osebah nekaterih svojih pristašev — iz obupa nad ravnopravnostjo v Avstriji — skoro nato tudi res odhajala v Rusijo. Levstik, ta dotlej tako trezna natura,

ki je vse do tedaj, vsa težka 60-ta leta²³ ohranjala preudarno organsko stališče, ta naš najrazboritejši mož pa je bil po sprejetju Beustove ustave — padel v katastrofalno ekstremnost, v kateri je bil pripravljen, vsak slovanski narod, ki bi še hotel zahtevati kak svoj individualen državnopolitičen razvoj, postaviti pred — ruske kanone! Zavzel je to nenormalno stališče naš Levstik pač v nenormalnem afektu, povzročinem po nenormalnih političnih dogodkih. V bojazni, da preti nova avstrijska ustava avstrijskim Slovanom z narodno katastrofo, je posegel po enakem protisredstvu, po katastrofalnem panslavizmu, oprtem na ruske tope. To stališče je trenutno zavzel mož, ki je svojo visoko pesem pestre slovanske kulture »Tolažbo« za-ključil z večnoveljavnima stihoma:

»Vse, kar siloj začne, siloj jenja,
Bog si ljudstva vtisnil je v srcé!«

Centralistična in raznarodovalna decembrska ustava ni zatrla avstrijskih Slovanov. A pomnimo, da jih pred raznaroditvijo ni obvarovala ruska brutalna sila — dasi jim je h končni popolni osvoboditvi mogočno pripomogla — ampak rešilo jih je predvsem vztrajno kulturno delo v njih lastnih jezikih in na njih lastnih tleh, rešilo jih je kulturno delo, ki se je oduševljalo na vzorih domače kulturne produkcije, na delih slovanskih — zlasti ruskih — in naposled splošno-človeških duševnih velikanov. S tem svojim kulturnim delom vsak v svojem narodnem področju so stopili slovanski na-

²³ Pravzaprav je Levstik že v prvi polovici l. 1867., v času, ko se je pripravljajl zloglasni dualizem, padel v skrajnost. Znameniti Riegerjev govor v Moskvi, to najvišjo in najglobljo formulacijo slovanskega kulturnega in državnega sožitja, je Levstik glosiral v svojem pismu z dne 13. jun. 1867 Rudežu tako-le: »Brate! družega nas ne otme, nego panslavizem — vse drugo je prazna slama. Zadnji Riegerjev govor v Moskvi nej po moje. Rieger se boji na meji biti zaprt, ko pride zopet v Avstrijo, ker drugači ne vem, kako bi mogel svetovati, naj ostanemo Slovani pri svojem narečii.« (Ljub. zvon, 1925, str. 53.)

rodi po svetovni vojni pred mednarodni forum in ga z uspehom uveljavili kot dokaz, da jim gre sedež in mesto v kulturnem občestvu in svobodno mesto na solncu. Ob spomenikih kulturnega dela, ki so jih nekdanj podjarmljeni avstrijski Slovani vztrajno gradili vsak na svojih tleh, se je razbilo in razdrobilo preteče in grozeče jim valovje germanske poplave. Kulturno delo doma ob temeljih, to je bila trdnjava, obrise katere so skoro po usodnem 1. 1867. — kakor se je izkazalo, usodnem za Avstrijo, ne za njene Slovane — zaslutili vsi trezni naši kulturni delavci z Ľevstikom vred, z zaupanjem odhajajoč vsak na svoje delo ob tej stavbi...

V prvem letu svojega izhajanja »Slovenski narod« še ni dosti razpravljajl o slovanskem vprašanju in slovanskem stališču v njem. Okupirala ga je bolj borba z nemškutarstvom, katero je takrat še ošabno in izzivajoče nastopalo celo na Kranjskem; dalje se je list bavil mnogo tudi s kritiko oportunistične oficialne slovenske politike; v ospredju tega boja je stal Levstik s svojimi ostrimi članki in dopisi. Jurčič, ki je od poletja 1868 sedel poleg Tomšiča v redakciji lista, je v podlistkih vneto budil zmisel za literarna in kulturna vprašanja. V jeseni 1868 se je v »Narodu« pod črto mnogo razpravljalo o »Slovenski matici« in njenem literarnem programu. Ob tej priliki, ko je bila »Matica« sprejela v svoj program izdajo slovenskega »konverzacijskega slovarja« in se je o tem slovarju po listih pletla javna diskusija, je prišlo mimogrede zopet vprašanje slovensčine na razgovor. Božidar Rač je v »Narodu« z navdušenjem priporočal izdajo »naučnega slovnika«, pišoč naslednje: »Na tri tisoč naročnikov z maticarji vred smemo računati med Slovenci, potem pa tudi na brate Hrvate in Srbove, na ktere bode treba ozir jemati v spisih kakor na Slovence, zlasti v nazivji. Osobite vrednosti nazor je, naj bi se spisalo tako delo v hrvaščini, a za slovensko ljudstvo naj bi se zložil mali

‚občni naučnik‘ v dveh zvezkih; toda Hrvatov in Srbov razumnikov ne moti v razumljivosti krasna slovenščina, kakor Slovencev vilinska hrvaščina ne, vsaj Grkom tudi nišo bila na poti razrečja. [Vpliv Riegerjevega moskovskega govora!] Po pravici se mora zahtevati, da nijednemu omikanemu južnemu Slovanu ne dela ovire, jeli vzame v roko srbsko, hrvaško ali slovensko knjigo, kateri knjižnjik nima toliko narodnega razvitja in jeziko-znanja, žalostna mu majka.« — K tem Raičevim besedam, vsebujočim v podrobnosti še danes veljavno zahtevo, da bi morala biti južnoslovanskemu inteligentnemu enako razumljiva srbska, hrvaška, slovenska (ali bolgarska) knjiga, nasplošno pa še vedno dišečim po znamenem Vrazovem dualizmu, po katerem naj bi Slovenci pisali višjo literaturo v srbohrvaščini, je pristavil urednik Jurčič nekaj pomenljivih in tehtnih svojih izvajanj, markantno označujočih tozadevne drugačne nazore onih naših prvih »mladoslovenskih« pisateljev, ki so, vzgojeni pod pokroviteljstvom Levstika, v dunajskem Jurčič-Stritarjevem »literarnem društvu« na temelju novoizdanega Prešerna Slovencev v 60-ih letih prerodili njihovo literaturo. Jurčičev pristavek se glasi: »Ali ravno tacih je mnogo, in ker so, moramo računati ž njimi. Zato nismo za nasvet visokočast. g. pisatelja, da bi se naučni slovník pisal v hrvaščini in eden mali v slovenščini za ljudstvo. Mi imamo nalogo prvič: ravno s svojim lastnim narečjem, in z literaturo tega narečja pridobiti ogromen del tistih domačinov, ki se še mečejo tujstvu v naročij; drugič pak tirja sveto demokratsko naše načelo, ki je aristokratizmu vsake baže sovražno, da ne delamo razločka med inteligencijo, med ‚knjižniki‘ in med ‚ljudstvom‘. S pripomočjo slovenščine moramo z našim ljudstvom vred hoditi in paziti, da ne ostane za nami, ker ne bi moglo z nami skočiti. Imejmo sicer vedno prihodnost pred očmi, vendar dela jmo v zdajnosti. Ko bi danes začeli za knjižnike pisati hrvaški srbski jezik (kterega umeti

res ni nobena težava), in pisati slovenščino le za ljudstvo, t. j. za kmete, — ločili bi se. Tega pa nočemo, ne smemo, in utegnili bi biti, po našem prepričanju, slovenskemu narodu bolj pogubno, nego v napredek.«²⁴

Da Jurčič s temi v resnici demokratičnimi in organsko-realnimi nazori, upoštevajočimi značaj prave slovanske kulture, gradeče od spodaj navzgor, ni bil osamljen, se vidi iz dopisa, ki ga je bil poslal »Slov. narodu« neki dunajski slovenski visokošolec v prejšnjo številko lista. Ta stalni dunajski dopisnik, podpisujoč se s šifro H. G., je poročal, da priredé dunajski slovenski akademiki v zvezi s Hrvati dne 2. dec. 1868 Prešernovo besedo, in je k temu svojemu poročilu pristavil: »Veselo pa je gotovo to, da so se Slovenci zedinili s svojimi južnimi brati Hrvati. Mejusobno občenje in razgovarjanje važnih vprašanj in vzajemnih interesov za našo in naših bratov b o d o č n o s t ne bo brez dobrih nastopkov, dasiravno morajo vedno pred očmi imeti, da za zdaj imamo vsak svoje nasprotnjike in vsak svoje preimenitno delo v ožjem domačem krogu: t. j. politično in socialno izobraženje naroda, na podlogi lastne individualnosti. Za ože zedinjenje po jeziku in politiki, se bomo imeli boriti, kedar dozorimo domá in si pridobimo tistih lastnosti, brez katerih bi bilo prezgodno zlijanje neorgansko, in za oba naroda, zlasti za nas, ki nismo ni zedinjeni, niti še dovolj vzbujeni, nenaraven skok.«²⁵

Iz navedenih Jurčičevih besed in iz dopisa tega njegovega dunajskega somišljenika se nam razodeva tista značilna dvojstvenost, katera preveva vso duševnost Jurčičevo tudi v literarnem oziru: demokratičen, aktualističen, organski realizem in nad njim kot nekak pajčolan razpeta čuvstvena sanja, podedovana iz romantike, v kulturno-političnem oziru iz Kollárjevega

²⁴ Slovenski narod z dne 21. nov. 1868, šte. 99.

²⁵ Slovenski narod z dne 19. nov. 1868, šte. 98.

panslavizma. Bili so to otroci prehodne dobe, ki so po starem sanjali in po novem delali...

Južnoslovansko vprašanje je tvorilo v teh zadnjih 60-ih letih po sprejetju zloglasne dualistične decembrske ustave zlasti med južnoslovansko akademsko mladino na Dunaju predmet neprestanih in živahnih debat. Do kakšnih rezultatov je ta mladina prihajala, se razvidi iz moje razprave, ki sem jo priobčil v »Lj. zvonu« l. 1924. Na tem mestu naj samo omenim, da je tvorilo takrat naraščajoče starčevičanstvo s svojim hrvaškim piemontskim hegemonizmom nekako strmo in ostro kleč, ob kateri so se razbijali vsi ti »omladinski« vzajemniški poizkusi.

Vobče je prva »mladoslovenska« generacija, zbirajoča se okrog »Slovenskega naroda«, mislila, da nemško-madžarska hegemonija, uzakonjena v decembrski ustavi, ne more trajati dolgo: ali bo popustila v prilog Slovanom, ali pa bo ugonobila Avstrijo, to je bilo splošno prepričanje. Zategadelj je realnejše razpoložena mladina šla z navdušenjem na kulturno delo, imajoč vedno pred očmi »politično in socialno izobraževanje naroda na podlogi lastne individualnosti.« V slučaju razpada Avstrije se je zanašala na južnoslovansko zaledje in — na ruskega orjaka. V tem oziru je pisal neki člankar v tem času v »Slov. narodu«: »Ako Avstriji zaradi krive politike nemških in nemško-madžarskih pionirjev prej ali poznej odklenka, iskali si bomo narodno samostojnost v zvezi z našimi jugoslovanskimi sorodniki.« Ako bi nas pa v tem slučaju vendarle hotela podjarmiti Prusija, »ne bi za samostojnost našo zoper Prusa le naše, ampak tudi druge puške govorile, katerih je še nekoliko več, ko pruskih«. Podjarmljeno češko kraljestvo n. pr. bi bilo za Prusijo isto, kar je bilo lombardsko-beneško za Avstrijo. Zato utegnejo avstrijski Nemci sami pasti v jamo, ki jo kopljejo Čehom. »Še huje utegnili bi se po razpadu Avstrije Madjarom goditi, kajti prišel bi dan plačila za to in ono staro

davno historično krivo... Zato so ti hegemoni slepi do kraja, ker ne vidijo, da sami pod seboj vejo sekajo, ker se nečejo po vzgledu Švajce in svobodne severne Amerike ravnati...²⁶

Rusofilstvo je dajalo »Mladoslovencem«, kakor tudi »Mladočehom«, hrbtenico in oporo v njih borbi zoper oblastni pangermanizem v Avstriji. V tej njih veri enih kakor drugih niso mogli motiti niti odpovedujoči glasovi ruskega oficialnega carističnega časopisja. Ko je spomladi l. 1869. pisal ruski list »Golos«, da se moč Rusije »ne zmanjša ni za las, ako se zapadni Slovani brez odloga ponemčijo, pomagjarijo ali poturčijo«, in je zapadnim Slovanom svetoval, naj se zedinijo — če že hočejo ohraniti svojo slovansko narodnost — v en kulturen, ne pa političen narod, ker Rusija nikoli ne misli raztegniti svojih državnih mej za Donavo in Prut, in to zaradi strategične neugodnosti in administrativne oddaljenosti zapadno-slovanskih zemelj, takrat je temu diplomatskemu ruskemu člankarju, zavračajočemu zapadne Slovane zgolj v meje kulturnega panslavizma, odgovoril neki člankar »Slovenskega naroda« naslednje: »Za barbarstvo se ne morem navdušiti!« ni pel Goethe, marveč Lermontov. »Če smo torej navdušeni za napredek Rusije, nismo tega napredka veseli, ker bi morda prinašal moč njeni dinastiji, temuč: ‚bože cara hrani‘ se pri nas in pri inostranskih Slovanih glasi: ‚bože daj bratovskemu nam narodu ruskemu srečo, bože ohrani najkrepkejega sina Slave‘... In če nam malate to in ono bivšo ali še obstoječo nesvobodo v Rusiji, ktero je tam vpeljavala (notabene) nemška vlada, in ktero odpravlja še le, ko se je poslovanila, ne zatorete nobenemu poštenemu Slovanu sočutja do ruskega naroda in želje po večem edinstvu med Slovani... Kakor nemška, temna je tudi naša slovanska prihodnost in nihče je ne more že zdaj videti... Ko bi pa nesreča prišla Avstriji od ravno tistega naroda, kte-

²⁶ Slovenski narod z dne 18. marca 1869, številka 33.

rega je do zdaj imela za prvega ljubljenca, tačas bode pač vsak Slovenec pred in raje postal po narodnosti Rus nego Prus. Kajti Slovanje smo in hočemo ostati.« Zaupanje v Slovanstvo nas krepí pri našem narodnem delu. »Ko bi denes družih Slovanov zmanjkalo, popustimo jutri vse naše narodnostno delovanje.« In ker se lahko kot Slovani opiramo na vse Slovanstvo, »zato nočemo narodne smrti umreti«. To je naša politika. Ko bi te ne imeli, bi postali gnoj Germaniji in Italiji. »Torej živela duševna in politična vzajemnost slovanska!«²⁷

Značilno za prvo »mladoslovensko«, v veliki meri še romantično generacijo je to, da njenih prvakov pri njih slovansko-politični koncepciji ne vodi tolikanj južnoslovanska, kolikor bolj rusofilska smer. Razlog za to in takšno orientacijo tega pokolenja ne leži samo v tem, da ta generacija, ki je bila izšla še iz širokosanjajoče romantike, sega rajši po večjih in daljših horizontih, ampak zlasti v tem, da si tedanja Hrvaška lastí po madžarskem vzgledu neko na historijo oprto hegemonijo, in pa v tem, da se nahajata Srbija in Bolgarija v še zelo primitivnem stadiju razvoja. V tem leži vzrok, da se naši prvi »Mladoslovenci« posebno ne ogrevajo za južnoslovansko državnopolitično idejo, ampak za rusofilsko. Ideologijo rusofilstva napiše našim prvim »Mladoslovencem« dr. Fran Celestin pred svojim odhodom v Rusijo v seriji uvodnikov »Slovenskega naroda«, ki jih hočem zaradi njih vpliva na mišljenje našega prvega »Mladoslovenstva« posneti nekoliko podrobneje.

V teh člankih, ki nosijo naslov »Slovenci in slovanska vzajemnost«, izvaja avtor: Hrvatje nam pogosto očitajo, zakaj ne sprejmemo njih jezika v imenu »Jugoslovanstva«. Kaj pa pomeni »Jugoslovanstvo«? Enim politično združenje Slovencev, Hrvatov, Srbov in Bolgarov, drugim samo to, da sprejmejo vsi štirje srbo-

²⁷ Slovenski narod z dne 17. apr. 1869, števil. 45.

hrvaščino za literarni jezik. Ali bi pa s tem prišli že do bogatega slovstva, kakršno imajo doslej med Slovani edino Rusi? Ne. Do takega slovstva bi utegnili priti morebiti šele v kakem polstoletju, toda le v slučaju, da se nam res pridružijo tudi Bolgari. A Bolgari se ne navdušujejo za »jugoslovansko« idejo, ker se naslanjajo bolj na Ruse. Tudi Srb je separatist, ali pa vobče Slovan. Kot prvi sanja o nekdanjem Dušanovem carstvu, kot drugi gleda daleko preko južnoslovanskih mej. »Jugoslovanstvo« se goji samo pri Hrvatih in pri Slovencih. Politično »Jugoslovanstvo« bi se dalo realizirati samo po velikih prekucijah v celi Evropi. Avstrijski Nemci nečejo Čehom in Slovencem dati niti ravnopravnosti. Rajši, pravijo, se oni sami odcepijo od Avstrije, za katero mora zavoljo te nemške trmoglavosti pač prej ali slej »napočiti dan velike obravnave«. Poleg Nemcev in Madžarov nam Lahi strežejo po življenju. Cavour je na smrtni postelji vzkliknil: »Italija do Drave!« Na Hrvate ne smemo zidati preveč. Odgojeni v madžarskem fevdalstvu se njih voditelji ne brigajo bogve kaj za izobrazbo ljudstva. »Kdo bo pa delal, ako se kmet izobrazí?« se glasi njih geslo. Hrvatje plavajo samo po visočinah visoke politike in sanjajo edinole po hegemoniji nad vsem južnim Slovanstvom, mesto da bi razširjali in utrjevali izobrazbo ter politično zavednost med svojim preprostim ljudstvom.²⁸ — Spričo grozeče latinsko-germanske poplave se nam zde smešne težnje tistih slovanskih narodičev, ki »v detinski svoji prostosti in neprevidnosti samo s tem glavo belijo si, kako bi si sami zase napravili kotichek, ne vedoč, da bi njih veselje le tako dolgo trajalo, kakor božično solnčice«. Zanašati se na prijateljstvo Francozov, kateri za eksistenco Slovencev niti ne vedo ne, kateri podpirajo italijanske načrte, na tega Napoleona III., ki z eno rökó daje, z drugo jemlje, je prav tako nespametno in sramotno, kakor prejemanje miloščine iz tujčeve

²⁸ Slovenski narod z dne 10. jul, 1869, štev. 80.

roke. Zato se glasi naš program: ne ene vasi prepustiti tujcu! A kar se jezika tiče, je treba, da vsi izobraženi Slovani govoré in pišejo ruski.²⁹ Edini Rusi imajo dovolj izvirnih knjig, zadoščajočih zahtevam sedanjega časa. Hrvatje si prikrojajo svojo književno hrvaščino po kalupu nemškega birokratičnega jezika, imenovano »zagrebački jezik«, Srbom načelujejo v jeziku »parizliji«, ki hodijo na Francosko in Nemško nekoliko let postopat, da potem doma goje tujstvo, zlasti v jeziku. Ruski jezik je najčistejši med slovanskimi, in kar je še tujega v njem, bi iz njega iztrebili izobraženi Slovani. Rusi v tem niso svojeglavi. Svojih narečij ne mislimo opuščati. Naš nasvet je: »naj vsak izobražen Slovan, razen svojega narečja, zna tudi ruski, druga narečja naj pa ostanejo, kakor so.« Vse, kar se prostega ljudstva tiče, naj bi se pisalo po domače, samo višje slovstvo po rusko. Imeli bi kakor Nemci, Francozi in Italijani skupen jezik, zraven pa bi se izognili napaki imenovanih treh narodov, po kateri je sedaj »pri njih slovstvo za prostega človeka skoraj nemogoče«. »Gotovo bi Nemci, Magjari in Italijani drugače ravnali z nami, ako bi ne videli pred seboj samo Hrvatov, Slovakov, Slovencev itd.« Že pred samo Rusijo se svet trese, kaj šele pred kulturno zedinjenim Slovanstvom! »Le narode, pri katerih med posameznimi udi ni vzajemnosti, požeró samogoltni sosedje, namreč take, kakor smo zdaj zapadni Slovani, in kakor bi bili tudi onda, ako bi se osnovala jugoslovanska država.«³⁰ So pa ljudje, ki pravijo: Rusija je prevelika in premalo enotna; razpadla bo. Toda v resnici Rusija narode privlači, ker njih zemelj ne smatra za kolonije. Celo poljske kmete. Poljski punti Rusiji niso več nevarni.³¹ — Socialno vprašanje »je najtežje vprašanje sedanje dobe«; ono je »meja, ki deli latinsko-germanski svet

²⁹ Slovenski narod z dne 13. jul. 1869, šte. 81.

³⁰ Slovenski narod z dne 15. jul. 1869, šte. 82.

³¹ Slovenski narod z dne 17. jul. 1869, šte. 83.

od slovanskega«. »Tu se ustavlja doba zapadna, tu se pričinja vek slovanstva.« »Tisti živelj, ktereга zapadni modrijani zastonj iščejo, da bi ga vcepili latinsko-germanskemu svetu, je jedro, je bitje slovanstva.« In ta živelj se je ohranil v najčistejši obliki pri Rusih.³²

Ti Celestinovi članki, ki so dali smer takratni »mladoslovenski« omladini v slovanskem vprašanju in ji »vzeli breme s prsi«,³³ jasno kažejo, da je hodil njih avtor s pridom v šolo k ruskim slavjanofilom in zlasti k Aleksandru Hercenu.³⁴ Kako je dr. Celestin izpremenil svoje nazore o Rusiji po svojem povratku iz te »obljubljene dežele«, bomo videli pozneje.

Na te Celestinove članke sta odgovarjala v dunajskem nemškem, slovanskim interesom posvečenem listu »Zukunft« dva dopisnika, en Hrvat in en štajerski Slovenec. Prvega je zbodla Celestinova sodba o Hrvaatih, spodnji Štajerec pa se je kazal Rusom naravnost sovražnega. Dr. Celestin je obema skupno odgovoril v »Narodu« in ponovno izjavljal: Mi nismo niti za politično združenje s Hrvati, dokler je Hrvaška »magjarska provincija«. Opozicije na Hrvaškem ginejo kakor voda med peskom. »Mi Slovenci moramo pridržati za domače potrebe svoj slovenski jezik; brez njega ne moremo podučevati in buditi prostega našega naroda...« Opustiti jezik bi bilo tudi »demokracijskim idejam nasprotno«. »Inteligenciji slovenski pa za više izobraženje hrvaški jezik ne zadostuje, kakor jej tudi sam slovenski ne zadostuje.« Celo Nemci se uče ruski. Nam Slovencem je »Jugoslovanstvo« prehodni stadij. »Hrvatom jugoslovanstvo ni prehodno stanje, njim jugoslovanstvo, še tako pokvečeno in omejeno, ni sredstvo, ampak cilj in konec,

³² Slovenski narod z dne 24. jul. 1869, šte. 86.

³³ Prim. »Slov. narod« z dne 31. jul. 1869, šte. 89.

³⁴ Prim. moje »Predhodnike in idejne utemeljitelje ruskega realizma«, Pota in cilji, 7—9, str. 407—408.

malik. Nam se abotno zdi, da Hrvatje hočejo z Rusi konkurirati.«³⁵

Kako zelo je stal dr. Celestin l. 1869. — pred svojim odhodom v Rusijo — pod vplivom ruskega slavjanofilstva, se razvidi iz njegovega nadaljnega članka v »Slov. narodu«, ki nosi naslov: »Ruski strah«. V njem postavlja avtor trditev, da se Rusija nikdar ni in se nikoli ne bo razvijala na podlagi fevdalizma. Njena moč kalí iz drugega semena, kateri ima fevdalizmu ravno nasprotne lastnosti — iz »slovanske občine«. Soglasno s svojimi slavjanofilskimi vzorniki zatrjuje pisec, da on ni tiste misli, da bi moralo Slovanstvo na vrat na nos vso sedanjo zapadno kulturo kopirati in požreti. Peter Veliki je res hotel vcepiti Rusom latinsko-germanski značaj. Toda ta tuja cepitev se ni prijela.³⁶ — Isti dan, ko je izšel v »Slov. narodu« ta zadnji Celestinov članek, je zborovala slovenska akademska omladina na drugem svojem »študentovskem shodu« v Ljubljani, na kongresu, ki se je vršil docela pod vplivom te ideologije.³⁷

Dne 17. nov. 1869 je dr. Celestin s tovarišem Brezovarjem odpotoval v Rusijo.

Da si predstavimo konstelacijo mnenj in nazorov o slovanskem vprašanju in slovenski postojanki v njem, vladajočih v slovenski javnosti proti koncu 60-ih in v začetku 70-ih let, torej v dobi prvega odločnejšega nastopa »mladoslovenske« generacije, ugotovimo in posnemimo naslednje: Naši »Staroslovenci« so načelno odklanjali centralistično avstrijsko decembrsko ustavo, vendar so jo praktično priznali, ko so šli v zakonodajne zборе, v katerih so inavgurirali oportunistično politiko pobiranja drobtinic. Pod pritiskom »mladoslovenskega« taborovanja so se v oktobru 1869 in še odločneje v adresi z dne 30. avg. 1870 tudi v kranjskem deželnem

³⁵ Slovenski narod z dne 31. avg. 1869, številka 102.

³⁶ Slovenski narod z dne 4. sept. 1869, številka 104.

³⁷ Prim. mojo razpravo v »Ljub. zvonu«, 1924, str. 597—602.

zboru izrekli za avtonomno »zedinjeno Slovenijo« v federalizirani Avstriji. To pot so ubrali, dasi je bil eden njihovih političnih voditeljev, Luka Svetec, že v oktobru 1866 v privatnem dopisovanju z drjem. Vošnjakom prišel do načelnega prepričanja, da leži spas Slovencev samo v samostojnodržavni južnoslovanski skupini, ki se mora ustvariti v Avstriji ali zunaj nje. V praktični politiki je tudi Svetec po sprejetju decembrske ustave popustil to načelno stališče in se pridružil oportunistični avstrijsko-slovanski politiki pobiranja drobtinic, ki sta jo pri nas vedno zastopala dr. Costa in dr. Toman, dva nasprotnika forsiranja južnoslovanske državno več ali manj samostojne skupine, ter dr. Janez Bleiweis, ki je bil glede te ideje »bolj boječ ko nasproten«.³⁸ — »Mladoslavenski« praktični politiki v goriškem in štajerskem dež. zboru z drjem. Josipom Vošnjakom na čelu so se sicer na tihem najbrž nadejali, da pride Slovincem v daljši ali krajši bodočnosti razjarmljenje od Rusije, a se o tem niso izražali niti privatno, dočim so v zakonodajnih zborih in na taborih nekaj časa ob abstinenci »Staroslovencev«, pozneje v družbi z njimi forsirali »zedinjeno Slovenijo« v Avstriji. — Kulturni delavci »mladoslovenski« so se glede slovanskega vprašanja in vloge Slovencev v njem med seboj delili na razne, le deloma nijansirane ločine. Dunajska literarna šola Jurčič-Stritar-Levčeva je bila sicer koncem koncev preverjena, da bodo Slovenci v daljnji bodočnosti »ali Prusi ali Rusi«, vendar je upala, da bo nazadnje zmagal panslavizem nad pangermanizmom na ta način, da bo zavladal Prus nad kompaktnim Nemštvom, Rus pa nad kompaktnim Slovanstvom, da bo torej panslavizem razjarmil po Nemcih podjarmljene Slovane. Ta skupina je bila torej rusko-panslavistična s tem pristavkom, da si je predstavljala to slovansko edinstvo pod ruskim državnim vodstvom sicer kot državno edinstvo, zraven pa kot kulturno

³⁸ Prim. Vošnjakove »Spomine«, I., str. 211.

federacijo, v kateri se bo vsak slovanski narod lahko še dalje razvijal na podlagi lastne individualnosti. Zategadelj je z veseljem šla na delo pri ustvarjanju slovenske beletristične in učbene literature, dočim se je primikala glede znanstvene literature k nazorom one »mladoslovenske« omladine, ki je zastopala mnenje, da morajo Slovenci znanstvovati v ruskem jeziku. Duševni vodja te rusofilske omladine je bil dr. Fran Celestin, ki je v razbranih člankih, izišlih l. 1869. v »Slov. narodu«, na Slovence apliciral slavjanofilski program, sloneč na trdnem upanju, da se nekoč zlijo vsi slovanski potoki v ruskem morju, edino sposobnem rešiti tudi vedno bolj pereče socialno vprašanje — za vse človeštvo na podlagi staroruskega patrijarhalnega »občinskega« komunizma. Ta Celestinov ruski panslavizem je odklanjal v bodočem slovanskem edinstvu vsako individualno federacijo, istotako pa je do gotove mere negiral dotedanji ruski carizem, o katerem je bil pravilnega mnenja, da sloni na nemškem avtokratičnem in centralističnem birokratizmu. Pred očmi je bil drju. Celestinu najbrž slavjanofilski precej mistični »dobrovoljni sporazum« med enim carjem in enotnim narodom.³⁹ Celestin je smatral v tem času vsako potezanje za kakšno južnoslovansko samostojno državno skupino v okviru Avstrije ali zunaj tega okvira za zgolj »prehodno stanje«, za definitivni cilj pa državno in kulturno enotno Vseslovanstvo pod ruskim carjem, oproščenim nemškega birokratizma. — Levstik se je bil po sprejetju decembrske ustave, kakor smo povzeli iz zanimivega Levčevega situacijskega poročila z dne 14. apr. 1868, razvil tako, da je v kulturnem oziru najbrž še ostajal pri nazorih svojih učencev Jurčiča, Stritarja in Levca — saj je v istem letu krepko sodeloval pri »Mladiki« in nato v vsem onem mogočnem pokretu ob prepородu sloven-

³⁹ Prim. moje »Predhodnike in idejne utemeljitelje ruskega realizma«, str. 269—272.

ske bolj artistične beletristike, kateri je dobil l. 1870. za svoj organ Stritarjev »Zvon« — ločil pa se je Levstik od imenovane svobodomiselne trojice v tem, da se niti malo ni veselil liberalnih svoboščin, ki jih je na podlagi nove avstrijske ustave uvajalo v državi Habsburgov svobodomiselno nemško velemeščanstvo. »V Avstriji ni iskati svobode!« se je glasilo njegovo geslo. Že v programu »Slovenskega juga« z dne 11. julija 1867 je Levstik prvi določno formuliral trditev, da je slovansko vprašanje za Slovence — ne več jezikovno, pod katero pretvezo se je dotlej skrivalo, ampak — politično vprašanje. Že tam je izrekel, da moramo Slovenci zatirati vsako misel, »ktera na to namerja, da bi mi sami záse mogli kdaj kaj biti«. A takrat je še vse svoje upanje stavil v bodočo južnoslovansko državo, katere idejo je nameraval pospeševati s svojim »Slovenskim jugom«. V kakšno ekstremistično stanje ga je bila vrgla nova decembrska ustava, se vidi iz Levčevega situacijskega poročila Jurčiču izza velikonočnih počitnic l. 1868. Iz tega pisma izhaja, da Levstik v tem času ni hotel ničesar slišati o tem, da bi se razpravljalo vprašanje, kako se bodo posamezni slovanski narodi v bodočem panslavističnem carstvu med seboj kulturno-avtonomno razpredelili, in še manj o tem, da bi si v tej bodoči državni tvorbi smeli kaki Srbi ali Hrvatje lastiti kakšno svojo državnost.

Kakor so bili Levstikovi tedanji nazori v tem vprašanju skrajnostno abnormalni, so vendar bili silno pomembni, ker so zgrabili vprašanje pri korenini: ne več pri kakšnih jezikovnih vršičkih, temveč pri političnem jedru. Slovansko vprašanje je za male slovanske narode državno-politično vprašanje, vprašanje naslovnitve na večjo sorodno državno tvorbo! To misel, katera se je marsikomu izmed Slovencev bila v glavi zasvetlikala že poprej, je pri nas prvi jasno formuliral Levstik. Po svoje si je bil prisvojil to idejo

previdnejši urednik Tomšič, ki jo je na videz reduciral v manjši in za praktičnega novinarja dosegljivejši ideal »zedinjene Slovenije«; a utemeljeval je ta bližnji ideal tudi urednik »Naroda« z besedami, da »zreli in samosvestni narodi ne gojé in ne branijo svoje narodnosti iz same platonične ljubezni do svojega jezika«, temveč iz potrebe »svestranske, popolne svobode«.

Pod vplivom Celestinovih člankov, izišlih v »Slov. narodu« tik pred II. vsedijaškim shodom, je šel Anton Tomšič še dalje v pojmovanju slovanskega vprašanja in njega pomena za Slovence s tem, da je priobčil v »mladoslovenskem« političnem organu uvodnik pod naslovom »Vseslovanstvo«. V njem je izvajal: Cesar Franc Jožef je nedavno izrekel ruskemu carju svoje simpatije do Rusije. Mi Slovenci pa v svojem servilizmu neprestano deklamiramo: »Hrast se omaja in hrib!« Tako nas je že demoraliziral ta servilizem, da že od nekdanj lažemo, »da vsa slovanska vzajemnost tiči samo in edino v filologiji«. Lojalnost in vdanost sta lepi čednosti, toda kdo bi ju vedno proslavljali! »Če naš ustavni vladar sam Rusiji izreka svoje simpatije, vzremo plašč — gramatikalni plašč panslavizma — proč in kličimo vsem bratom Slovanom, naj žive zunaj ali znotraj Avstrije, vesel in odkrit hurá! nasproti...« Bolj kakor kdaj, je sedaj zopet na vrsti panslavizem. »Nemštvo se prevzetno vzdiga... Bode-li slovanska mladina, bodemo-li mi samo le literarno vzajemni in edini?... Panslavizem, kakoršnega ima nemški doktrinarnar in filister... za hudiča... je pač nemogoč in je pač le pajčevina v slovanožrtnih črepinjah. Mi si vseslovanstvo mislimo kulturno, svobodo prinašajoče.«⁴⁰ — Kljub zadnjim besedam, odtezajočim — pač zaradi »tiskovne postave«, nad katero se pisec v članku pritožuje — težišče izvajanj nekoliko stran od politike, se vendar vidi in čuti, da je tudi Tomšič, sledeč Lev-

⁴⁰ Slovenski narod z dne 18. dec. 1869, števil. 148.

stiku, v tem članku slovensko zanimanje za slovansko vprašanje prestavil s filološkega na politično torišče.

V prihodnjem letu 1870. je začel »Slov. narod« objavljati pogoste dopise iz Petrograda, ki so mu jih pisali slovenski štipendisti, odišli na Rusko za profesorje. Ob priliki je svojim čitateljem tudi javil, da se piše ruska brošura o Slovencih, ki jo namerava izdati moskovsko slovansko podporno društvo. »Pisatelj je Slovenec, torej bode Ruse lahko temeljito o naših razmerah podučil. Naše geografično postavljenje se Rusom zdi tako, da nas slovanstvo — ne bo tako brž dalo za materijal nemškega ‚mostú do Adrije‘. — Do zadnjih dob svet še vedel ni, da Slovenci smo. Celo v Rusiji so nemški učenjaki vero trosili, da so naše dežele že ponemčene.«⁴¹

Popolnega soglasja seveda v tem rusofilsko orientiranem panslavizmu tudi med »Mladoslovenci« ni bilo. Dne 19. marca 1870 je pisal Tomšičevemu listu neki narodnjak iz Gradca: »Vendar nam je Avstrije treba, ako hočemo politično in národno samostalnost si ohraniti. Mislite li, da bode pri razpadu Avstrije nas Rusija vzela pod svoje pokroviteljstvo? Kdor Rusiji pomaga dobiti Carigrad, temu bode ona dala avstrijske Slované za plačilo... Čehi morajo tudi obstoj Avstrije želeti, ako hočejo samostalnost svojo narodno in politično ohraniti.«⁴² — Kljub temu osamelemu, avstroslovansko orientiranemu glasu se mora reči, da je še vso prvo polovico leta 1870. prevladoval v »mladoslovenskih« glavah panslavizem pod rusko egido. Celo Janko Pajk, o katerem smo ugotovili, da je bil v prejšnjem desetletju za jezikovno zблиžanje s Srbi in Hrvati, je pisal v oceni »matične« »Knjige prirode«: »Še nečesa ne smem pozabiti, kar čitatelja vedno v oči zabada: mnogi h r v a t i z m i... Raji pa bi mi z višega narodnega stajališča [pač političnega!], nego ga v kratkovidnem

⁴¹ Slovenski narod z dne 29. jan. 1870, števil. 12.

⁴² Slovenski narod z dne 19. marca 1870, števil. 33.

hrvatizmu nahajamo, bili videli, da bi se naše imenoslovje s kakega drugega slovanskega narečja [misli pač ruskega] bilo na pomoč jemalo, nego iz hrvatskega po uradih komandiranega.«⁴³

Takrat je poleti 1870 izbruhnila vojna med Prusi in Francozi. »Staroslovenske« »Novice« so se spočetka stavile nekako na nemško stran, »mladoslovenski« »Narod« pa je že v prvih mesecih vojne prišel do uverjenja, da bi bila pruska zmaga obenem zmaga avstrijskega Nemštva zoper avstrijske Slované.⁴⁴ Nesreča za nesrečo je zadevala Francoze. Dne 27. okt. 1870 se je vdal Metz s posadko, ki je štela 180.000 mož. Na Vseh svetnikov dan 1870 se je pričelo nemško bombardiranje Pariza. Avstrijske Slované je pričela spricho prusofilskega gibanja med nemško-avstrijsko mladino skrbeti njihova bodočnost. V tem momentu so Hrvatje opustili svoje piemontske in Slovenci svoje daljnje rusofilske sanje in oboji so začeli razpravljati v listih o politični južnoslovanski ideji. Hrvaški list »Zatočnik« je dne 8. okt. 1870 priobčil članek, v katerem je pozivljaj Andrassyja, naj tako, kakor je l. 1867. odločil Ogrsko od Avstrije, izloči sedaj še trojedino kraljevino, Hrvaško, Slavonijo in Dalmacijo, iz Cislitvanske, pristavljajoč: »Okolo take Hrvatske se bodo zbrali Istra, Kranjska in slovenski Štajer, da se ohranijo svoji narodnosti in monarhiji.« Ta »Zatočnikov« apel je dal povod Jurčiču, da je napisal v »Slov. narod« dva uvodnika pod naslovom »Slovenci in Hrvatje«, v katerih je izvajal: Pred dualizmom je bilo med Hrvati in Slovenci še nekaj zvez; zlasti hrvaško novinarstvo se je dokaj pogosto spominjalo naših političnih borb in naše njihovih. »Tolažba in pomoč, če tudi samó moralna pomoč, nam je bila, da imamo na jugu stanje utrjeno, da se naslanjamo na varno Hrvatstvo, po njem na

⁴³ Slovenski narod z dne 7. apr. 1870, šte. 41.

⁴⁴ Vide »Slovenski narod« z dne 23. avg. 1870, šte. 97.

drugo jugoslovanstvo, in tako pôtem iztoka na vse-slovanstvo.« Ko pa je l. 1867. vstala med Hrvati in Slovenci Beustova stena, smo bili mi »cis«, oni »trans«, drug za drugega pa »ausland«. Deloma so tega krivi tudi oni naši poslanci, ki so glasovali za dualizem. Vrhutega je bil zavladal nad Hrvaško baron Rauch, ki je zatiral vsako samostojno gibanje. »Narodni Hrvatje so hodili v jako britko šolo, in imeli so do denašnjega dne sami s seboj in proti sovragu domačinu preobilo posla... Mi smo svoje bralce vedno v dotiki z dogodki in s položajem na Hrvatskem obdržali, in tako gojili idejo vzajemnosti za bodočnost. 'Pozor' in potem 'Zatočnik' sta se vselej strašno malo ali celo nič brigala za nas, našo politiko, našo tugo in naš napredek. In vendar mislimo, da kot prednja straža jugoslovanstva proti šireči se germanski raçi nismo brez vse važnosti, kajti ako pademo mi, imajo Hrvati soseda, ktereга jim mi, ki njega in njegovo orožje iz izkušnje poznamo, ne želimo. — Celo čudneži starčevičijanci, ki ne poznajo Slovana, temuč samo Hrvata, počastili so nas enok po svoje, rekši, da smo 'planinski Hrvati'. Mi smo se sicer temu smijali, a rekli smo: dobro... ni nam ležeče na tem, kako nas zoveš, ako nas s svojim 'pravom' germanstva oteti pomoreš.«⁴⁵ — Dolgi molk je sedaj pretrgal »Zatočnik« s svojim člankom. Jurčič povzema glavne misli članka iz organa hrvaške opozicije z njega apelom na grofa Andrassyja, ktereга »Zatočnikov« člankar prosi, »naj, u ovom času, gjeno sva Evropa trepti od užasne neke sl u t n j e, gjeno svi temelji monarhije praskaju i lome se, u ovom času o č e k i v a n j a, koje možda ne bude od duga tra- janja' — naj Andraš i rabi svoj vpliv, dokler ga ima, da ... se izvede oni gori omenjeni hrvatski program v zboru, ki bode dopolnjen s poslanci iz Krajine in Dalmacije ... Ker pa 'Zatočnik' ne negira vse zveze in vse skupnosti z Ogersko, ker se obrača na magjarskega

⁴⁵ Slovenski narod z dne 15. okt. 1870, štev. 120.

državnika, da bi izvel hrvatski program in ustanovil Hrvatsko, okolo ktere bi se slovenske pokrajine zbirale, navajamo še eno magjarsko izjavo ... Znani magjarski 'učenjaki' Julius Schwartz nas Slovence v najnovejši svoji kombinaciji ne meče v nemški bund Cislajtancev, ki padejo pod Prusijo, temuč 'Slovenijo' kot posebno deželo pritika k Hrvatski in Dalmaciji. To omenjamo kot znamenje časa in ko bi to stvar za resno vzeli ter magjarskemu plemenu v bodočnosti toliko vpljiva pripisovali, da bi to izvršil, odgovorimo, da smo precej in brez pomisleka pripravljeni udati se tistemu, ki nas z e d i n i [,zedinjena Slovenija!'], na jugoslovanstvo nasloni in ponemčevanja reši. Magjarovanja se nam ne bi bilo bati, posebno v zvezi s Hrvati ne, ponemčevanja pak se nam je bati jako.« Vendar Jurčič v madžarsko pomoč ne veruje posebno, ampak zaupa »več v bodočo moč slovanstva«, kateremu je treba z delom pripravljati pot ne samo med Slovenci, ampak tudi med Hrvati. Pot, ki so jo bili nekdanj izbrali »Ilirci«, je bila kriva. »Kakor je bila vsa 'slovanska vzajemnost' jako čudna sentimentalno-gramatikalno-meglana podoba za pesnike, ne pa za politikarje, tako je tudi jugoslovanska vzajemnost, naše edinstvo s Hrvati, dolgo bilo v neplodni, nerazumljeni, nepraktični obliki jelo širiti se. Hotelo se je od nas, da svoj jezik zavrzemo in pišemo takoj hrvatsko-srpski. Ta uk je imel že mnogo učencev pri nas, zlasti med našimi starejšimi domoljubi. Mlajši so dobro spoznali, da bi bil to nenaraven skok, ki bi se bridko maščeval, spoznali, da moramo narod s pomočjo njegove ožje lastitosti z o r i t i, da moramo in moremo samo s čisto domačim svojim narečjem mnogo na nemštvo že na pol izgubljenega teréna nazaj pridobiti. Izkušnja je učila, da je to prava pot bila. Ko bi bili mi one narodnjake med nami slušali, ki so nam sosebno za časa cvetenja znanega 'ilirizma' priporočali hrvatski pisati, bili bi pač pomnožili za nekoliko hrvatsko inteligencijo, ali

prosti narod, naša glavna moč, bi bil v politični omiki zastal in nikakor ne tam, kjer je zdaj, in med nami samimi bi ne bili toliko rojakov od nemškutarenja, ki nam ga je sto- in stoletna zgodovina vsejala, odvrnili. To vse naj pomislijo oni Hrvati, ki nam še dan denes zamerijo, da se ‚literarno‘ nismo še zedinili in se še ne mislimo.«⁴⁶

Ta Jurčičev članek je zategadelj silno važen, ker je njega pisec v njem za nekaj časa pometel v slovensko-slovenskem vprašanju z zastarelimi, nepraktičnimi idejami in preostanki času nič več primernega Kollárjevega panslavizma pri Slovencih in ker je v njem Jurčič izjavil, da morajo to vprašanje reševati »politikarji«, ne pa »sentimentalno-gramatikalno-mesleni pesniki«, in pa ker je težišče vprašanja prenesel na bližnji jug, dasi se ni odrekel zaupanja v Vseslovanstvo in še posebno ne kulturne in moralne zaslombe ruskega orjaka.

»Zatočnik« je takoj pravilno razumel Jurčiča in se pridružil njegovemu mnenju, pišoč v svoji 242. številki: »... mi pod zvezo med hrvatskimi in slovenskimi deželami mislimo edino na politično zvezo ... Mi nimamo nobenega posla z onimi naših rojakov, ki siloma tirjajo, da so Slovenci — planinski Hrvati ... Mi nimamo nobenega posla niti z onimi naših rojakov, ki slovenskim bratom usiljujejo gramatiko in slovar (hrvatski). Kogar 40letna skušnja ni mogla podučiti, da so prepiri zaradi jezika in imena med brati poleg nezatne koristi jako mnogo škodovali, pač pa mogli brate razdvojiti v politiki, tej najprvi in najglavnejši potrebi, ta se nikdar več ne more spametovati in se ne bode ... Ko bi bile ‚Novice‘ pisale hrvatski, Bog ve, ali bi ne bile že davno morale nehati in popustiti svoje toliko blagonosno delovanje ... Nemci pa bi med slovenskim ljudstvom

⁴⁶ Slovenski narod z dne 22. okt. 1870, številka 123. — Prim. tudi Jurčičev zapisek v »Vrazovem albumu«, ponatisnjen v »Vedi« I. (1911), str. 649.

delali še večo škodo, nego jo delajo naši Rauchianci med hrvatskim ljudstvom, do kterega še do denšnjega dne ni mogla prodreti literatura in z njo blagotvorna zveza s prizadevanjem inteligencije... Spoznali smo za najprvo potrebo, da ima vsak slovanski narod najprej tako vrediti svojo posebno hišo, ka bi v njej nihče drug ne mogel početi kar mu drago, ne mogel nihče drug v njej gospodariti, z njegovim zborom razpolagati, razen narod sam.«⁴⁷

Kar je bil dobro razumel politični organ hrvaške narodne opozicije, tega seveda niso razumeli vsi Slovenci, izmed katerih je eden že v bližnji prihodnji številki »Naroda« zopet spravljal to vprašanje na izvoženi in slepi — jezikovni tir. Urednik Tomšič je temu dopisu pristavil značilno opazko: »Slov. Narod' in 'Zatočnik' sta polagala glavno važnost na politično zedinjenje med Hrvati in Slovenci. V prvi vrsti more biti tudi le o tem kaj več govora. Seveda tudi literarno približevanje ne bode škodovalo, vendar ima to za zdaj sekundarno važnost.«⁴⁸

Nemške zmage na Francoskem so z idejo južno-slovanske samostojne državne skupine navdale zlasti one hrvaške politike, ki so delali banu Rauchu opozicijo v vojaškem Sisku, odtegnjenem zagrebški policiji. Že takoj po izbruhu nemško-francoske vojne je pisal neki zagrebški dopisnik »Slov. narodu«: »Misel o jugo-slovanskej skupini (troedina kraljevina, Slovenija z Istro, in če mogoče tudi turško Hrvaško) se je tukaj vsled francosko-pruske vojske, ki bo Evropin zemljevid kako tako premenila, zopet mozgati začela. Hrvati in Slovenci pazijmo, da v denšnjem rivanji narodov svojo politično individualnost rešimo, drugače nas bodo na konjske repove raztrgali!«⁴⁹ Ta ideja je postajala vedno bolj aktualna, ko so Hrvatje in Slovenci čitali,

⁴⁷ Prevod v »Slov. narodu« z dne 27. okt. 1870, števil. 125.

⁴⁸ Slovenski narod z dne 1. nov. 1870, števil. 127.

⁴⁹ Slovenski narod z dne 30. jul. 1870, števil. 88.

kako se po Avstriji širi prusofilski duh in kako se sklepajo resolucije za ožjo zvezo Avstrije z Nemčijo.

Vse to je povzročilo, da so hrvaški opozicijski politiki sklicali na dan 8. nov. 1870 v vojaški Sisek, odkoder so bombardirali Rauchovo trdnjavo — se sestanek hrvaških in slovenskih politikov. V imenu hrvaških politikov se je s prošnjo za slovensko udeležbo na tem sestanku obrnil dr. Mrazović na urednika »Slov. naroda«, Antona Tomšiča, kateri je nato pisal Jurčiču na Dunaj naslednje (nedatirano) pismo:

»Dragi Jožel!

Da Te obdržim v kurentnem gledé Hrvatske, naj Ti v naglici naznanjam, da mi je danes pisal dr. Mrazović iz Zagreba. On misli, da se morajo močje, ki ravnajo politikom našoga naroda v sedanjih novih odnošajih jasno orijentirati. Njemu se zdi srečno vremensko znamenje, da so se začeli Slovenci in Hrvati približevati. Storimo en važen korak dalje na potu približevanja — sestanimo se, upoznajmo se, razgovorimo se. Iz razgovora može biti dogovora. Mi smo u vojnički Sisak urekli sestanek na 7. studenoga t. g. Tu će se sastati nekoliko pouzdanih rodoljubah iz Vojničke krajine, iz Dalmacije i Slavonie pa Hrvatske. Dogovorite se najprije Vi medju sobom, izaberite jednoga ili dva pouzdanika i pošaljite ih na naš sestanek i dogovor s nami. Mi smo pisali u ovom smislu g. dru. Bleiweis u Ljubljani, nadamo se, da će od onda doći jedan ili dva. Ovako bi se moglo nas 20—30 iz Slovenije, Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i vojničke Krajine sastati i posaditi sjeme, koje bi za 4,000.000 jugoslavenah moglo uroditi obilnim plodom. Učinite kako Vas molim, da ovaj poziv i naš sestanek smatrate kao stvar, koja ima tajna ostati sve dotle, dok nebude svršena.

Tako Mrazović. Jaz sem o stvari pisal Vošnjaku, Trstenjaku in Žuzi. Dominkuša ni doma. Dobro bi bilo ko bi kdo šel v Sisek, vsaj bi se informiral. Jaz ne morem, nimam ni denarja ni časa. Prosil sem Vošnjaka, naj gre on. Pa je vse premevžasto. Kaj se bomo hudiča dogovarjali, ko smo doma brez kompasa, veše, ki slepo frfrajo okolo lučice. Z našimi ljudmi ni politikovati. Slovensko gibanje bo menda hudič vzela.

Da si mi zdrav. Ves

Tvoj

Tone.⁵⁰

⁵⁰ Jurčičeva zapuščina v mestnem arhivu ljubljanskem.

Kakor so pisale »Novice« dober mesec dni po siškem sestanku, sta se tega važnega političnega pomenka udeležila izmed Slovencev dva Kranjca in dva Štajerca.⁵¹ Imen teh štirih slovenskih udeležnikov do danes slovenska politična zgodovina ni vedela. Kdo so bili ti štirje možje, nam pojasni pismo, ki ga je po svojem povratku iz Siska pisal Tomšič Jurčiču, kateremu je obenem sporočil zanimive podatke o siških posvetovanjih:

»Dragi moj!

... V Sisku sem bil. Poleg mene tudi Trstenjak, Razlag in Posklukar — vsega vkup 30 oseb. Dalmatinci niso mogli doči, ker je burja parobrod zanesla. Hrvatje so se streznovali. Ni jih več poznati. Vse svoje slabosti sami priznavajo, kakor tudi naše prednosti. Za zedinjenje s Slovenijo so vneti. Dogovorili smo [se], da se ima Slovenijo konfederirati s trojedno kraljevino, kateri se mora pridružiti Dalmacija, granica, Slavonija in reka. Z Ogersko se sklene realna unija, Slovenija je čisto avtonomna in ravnopravna. Kar si bral v »Wand[ererju]«, je čisto resnično in je menda pisano v Mrazovičevi pisarnici. Tudi »Patriot«⁵² je imel

⁵¹ Novice z dne 14. dec. 1870, str. 409.

⁵² Na Dunaju izhajajoči nemški list za slovanske interese »Wanderer« je prinesel dne 15. nov. 1870 (št. 316) z datumom: »Agram 12. Dez.« in podnaslovom: »Ein politisches Programm« dopis naslednje vsebine: Za ožje združenje med Hrvati in Slovenci se je začelo intenzivno delo. Komaj 14 dni je od tega, kar se je za to stvar zavzel »Zatočnik«, in že je bila pred štirimi dnevi v Sisku tozadevna konferenca slovenskih in hrvaških politikov. Pokret je pospešila nemško-francoska vojna in orientalsko vprašanje. Slovenci se čutijo po Nemcih narodno ogrožene in iščejo zaščite pri bratskih sosedih. V iztočnem vprašanju pa se čutijo Hrvatje kot največji rod avstrijskih južnih Slovanov poklicane, da posežejo — združeni z Dalmacijo in Vojno granico ter ojačeni s Slovenci — ob svojem času v orientalno krizo, v svojem interesu in v korist monarhije. »Nachdem es als dringende Nothwendigkeit anerkannt wurde, die von Südslawen bewohnten verschiedenen Ländergebiete zu einem Ganzen zu vereinigen, fand man, daß dies einerseits durch Anschluß Dalmaziens und der Militärgrenze an Kroatien und Slawonien, andererseits aber durch Vereinigung der slowenischen Provinzen zu einem politischen Körper — Slowenien — und durch den föderativen Verband dieser beiden Ländergruppen zu bezwecken sei.

dober popis. Mi Slovenci se nismo mogli nikakor zavezati, dasiravno bi se bil Razlag jako rad. Mi smo bili pre malo veljavni in poznaš naše ošabne voditelje. Sposloval sem torej, da vzamemo izdelani program domu, da ga predložimo svojim ljudem, konečno se bode sklepalo 1. decembra v Ljubljani, kamor se snide velik jugoslovansk shod. (To slednje ni za novine.) Pridejo Hrvati etc. v jako obilnem številu. Jaz ne mislim tje, ker je vse naše politikovanje zastoj, dokler se naši ljudje 1. med seboj ne porazumejo, 2. dokler se ne drže nobenega

Nach der Meinung der Kroaten sollte diese Föderazion sich an das Königreich Ungarn anlehnen, von den Slowenen wurde jedoch diese Idee mit denselben Argumenten bekämpft, welche Dalmatiner Nacionale in ihrer Landesadresse gegen die sofortige Vereinigung mit Kroatien unter den bestehenden Verhältnissen vorgebracht hatten. Auch von den Slowenen wurde das staatsrechtliche Verhältniß Kroaziens zu Ungarn, das Verhältniß der autonomen Landesregierung einerseits zur Pester Staatsregierung und anderseits zur kroatischen Nacion als ein derartiges angesehen, welches den sofortigen Anschluß an Ungarn durchaus nicht wünschenswerth erscheinen läßt. Im Gegentheile proponierten die Slowenen, Kroazien und Slawonien mögen sich an die ohnehin in Cisleithanien sich befindete Majorität, bestehend aus Dalmazien, der Militärgrenze und den slowenischen Ländern, anschließen, mit dieser ein national-politisches Ganze bilden und für diesen Staatskörper auf Grund des kroatischen Staatsrechts jene Stellung im Reiche beanspruchen, welche Ungarn bereits inne hat, und Böhmen zu erkämpfen strebt. Es wurde aber über die Frage, wie diese politische Vereinigung zu geschehen habe, kein definitiver Beschluß gefaßt, sondern dieselbe der ferneren journalistischen Erörterung und privaten Parteibesprechung offen gelassen...« (Po prepisu g. Tineta Debeljaka.) — Podobno korespondenco »iz Zagreba, 12. nov.« je prinesel dunajski »Patriot« z dne 15. nov. 1870 (števil. 67): Poudarjajoč, da se žele južni Slovani tesneje združiti v svojo rešitev pred nemško poplavo in v korist Avstrije, nadaljuje dopisnik: »Nur von diesem Gesichtspunkt aus läßt sich das in neuester Zeit aufgetauchte Project einer politischen Vereinigung der Croaten und Slowenen erklären, welches vor etlichen Tagen in einer Zusammenkunft croatischer und slowenischer Parteiführer aus dem croatisch-slawonischen Provinziale, der Militärgrenze und Dalmatien, dann Krain und Steiermark in Mil.-Sissek besprochen wurde, und in welcher beschlossen worden sein soll: Daß die politische Vereinigung Croatiens, Slawoniens, Dalmatiens und der Militärgrenze einerseits und der gleichfalls zu einem Ganzen vereinigten slowenischen Prowinzen anderseits auf föderativen Wege zu einem Ge-

sklepa. — Priložim Ti Razlagovo pismo,⁵³ ktero lahko diskretno porabiš. Hrvatje bi z nami vred radi v Ljubljani osnovali nemšk dnevnik ‚Südslawische Zeitg‘ — v Ljubljani zato, ker na Hrvatskem ni nobene varnosti in tudi koncesije ne dobodo...

Z Bogom.

Tvoj

stari

Tone.«

sammtkörper, nicht nur im Interesse der einzelnen obgenannten Länder, sondern auch im Interesse der Monarchie und Dynastie gelegen ist, welcher letzteren man diese Provinzen und mit ihnen auch die Herrschaft am adriatischen Meere vor dem Andringen beutelustiger Nachbarn auf diesem Wege am sichersten zu bewahren glaubt. Es verlautet nicht darüber, ob dies im Anschlusse an Ungarn, oder an Cisleithanien, oder aber als selbstständiger Körper im föderativen Oesterreich zu geschehen hat.« (Po prepisu g. Debeljaka.)

⁵³ Tu omenjeno Razlagovo pismo, katerega original se obenem z navedenimi Tomšičevimi pismi nahaja v Jurčičevi zapuščini v mestnem arhivu ljubljanskem, se glasi: »Dragi prijatelj! Gotovo ste od prijateljskih pomenkov v S.[isku] z menoj vred seboj prinesli prepričanje, da je treba dela in zopet dela, ako hočemo slediti za naglimi dogodki sedanje dobe v korist naroda in ne v sramoto narodne stranke. V meni je pregledovanje tamošnje tiskarne in ker vi za njo imate dovoljenje, zbudilo misel, kako neizmerno koristno bi bilo, da se ‚Narod‘ preseli v Ljubljano. Če se osnuje tukaj jugoslavenski dnevnik in če bi ‚Narod‘ tukaj izhajal in tudi ‚Pravnik‘ bode še prihodnje leto in menda še kaj druga izdavalo, kako lepo bi se razcvetala vaša narodna tiskarna. — Jaz nameravam tukaj izdavat mesečnik, kakor so francoske ‚Revue‘ in ker dobim gotovo 10 resnobnih sodelavcev za resnobno razpravljanje resnobnih reči, po 3—4 pole na mesec za celo Jugoslavijo, Vas prosim za Vaše mnenje in sicer odkritosrčno, kakor tudi jaz ne poznam nobenega okolišanja. — Kostke so vržene in ako ravno se vse boji pruskih zmag, se meni dozdeva, da še vendar nimamo misliti na narodno smrt. — Tukaj se snuje, kakor iz gotovega vira vem, vladin dnevnik v nemškem jeziku, kteremu bi dvakrat na teden priložen bil slovenski list. Koliko uspešnega dela bi imel ‚Narod‘ in še kateri časnik v nemškem jeziku, ki bi zastopal narodne zadeve! — Ako se kaj rodoljubov skliče za pretresovanje znanih predlogov iz S.[iska], bi tudi jaz rad zraven prišel, da še enkrat pretehtamo potrebnost ‚Narodove‘ preselitve, ker še jaz nikomur nisem natanko razložil, da je sklenjeno bilo, ga ne v Ljubljano dati; torej bi se brez ogovarjanja poprejšni sklep lahko premenil, ker so od tistih mal

Razen Jurčiču je poročal Tomšič o siški konferenci tudi drju. Josipu Vošnjaku in sicer v pismu (nedati- ranem) iz sredine novembra 1870:

»Blagorodni gospod doktor!

Pri shodu v Sisku smo se zedinili za sledeči program:

Nevarnosti, ki so se vsled rešenja nemškega vprašanja morale roditi za dinastijo, monarhijo in njene kraljevine ter dežele, pokazale so se po francosko-pruski vojski v vsej svoji sili, ki mora tem večja postati, ker je v naravnem razvitku prišel čas za rešenje iztočnega vprašanja.

Taki odnošaji nujno zahtevajo trdo slogo med dinastijo in narodi, da morejo za vse slučaje in dogodjaje varovati (osigurati) monarhijo in dežele, ki jo stvarjajo.

V to ime hoče trojedna kraljevina v svojem in interesu dinastije složiti vso svojo moč k zajednemu cilju.

A hrvatska narodna opozicija je trdno o tem prepričana, da bode trojedna kraljevina samo tedaj mogla vspešno in izdatno pomagati k skupnemu cilju, kadar se postavi v sledeče odnošaje:

Kraljevina Dalmacija, Hrvatska in Slavonija s krajino in Reko vred stvarjajo eno celokupno kraljevino.

Ako tako zahteva historično pravo, nalaga interes dinastije in monarhije, kakor tudi interes slovenskega naroda in načelo narodnosti, da se vse slovenske pokrajine združijo v eno politično telo, čegar zastopstvo bode dogovorilo zvezo s trojedno kraljevino.

Tako federirana trojedna kraljevina in Slovenija bode dogovorila realno unijo z Ogersko.

Posle, ki so po spravi avstro-ogerski skupni med Avstrijo in Ogersko, bode reševala trojedna kraljevina in Slovenija skupno v skupni delegaciji.

Zastopstvo 3jedne kraljevine in Slovenije v ogerskem zboru bode kolektivno.

---

nastopile nove okoljščine. — Da pridete v obilnem številu na občni zbor matice, se menda v očigled najnovejših dogodkov sme pričakovati. — Pišite mi, kako tamošnji rodoljubi mislijo, morebiti se snidemo v kratkem, da se misli na vse strani razvedrijo, ker tako ne moremo nikamor priti, kakor sedaj hodimo.

Prisrčno Vas pozdravlja Vaš

iskren prijatelj

13./11. 870.

[Razlag].«

Posli finančni, trgovinski in vojni, v kolikor se tičejo enotne sisteme, razpravljajo se in rešujejo med Ogersko, trojedno kraljevino in Slovenijo na skupnem zboru ogerskem.

Poslovi sodnijski, upravni in naučni so autonomni za 3jedno kraljevino in Slovenijo in jih izključivo opravlja zbor in dežela teh kraljevin.

Njih vlada je popolnoma neodvisna in ban kot predsednik deželne vlade je odgovoren samo kroni in zborom teh dežel.

Eksekutiva v vseh skupnih avtonomnih poslovih je domača.

Kako se bode zedinila Krajina in Dalmacija, kako se bode federirala Slovenija in trojedna kraljevina, to je notranja zadeva, ki je odvisna od medsobnega dogovora teh dežel.

V tako zedinjeni 3jedni kraljevini in Sloveniji vlada popolna ravnopravnost narodna in verozakonska.

Federacija 3jedne kraljevine s Slovenijo je pogoj vsake zveze z Ogersko.

— Tako naši dogovori. Seveda mi nismo mogli nič obljubiti, ker nismo imeli nobenega mandata in je stvar nova in premisleka potrebna. 1. decembra bode o priliki Matičnega zbora še en shod, katerega se udeležé Hrvati, graničarji, Dalmatinci, Rečani, morebiti tudi Subotić. Trebalo bi, da bi se mi enkrat poprej sešli. Jaz ne vem, kaj bi delal. Skličite torej nekam en shod. Jaz ne utegnem in ne morem nič storiti, ker si ne prisvajam nobenega vodstva...

Z Bogom

Vaš

štovatelj

Tomšić.⁵⁴

O tej konferenci je neki dopisnik iz Siska poročal tudi praški »Politiki«, češ, da »se je shod pečal pred vsem z glavnim uprašanjem, namreč s združenjem trojedne kraljevine s Slovenijo v skupno, federirano državno telo. Ta ideja, narekovana po potrebi mejusobne podpore in sosedne sonarodnosti, se je v principu najživejše in z aklamacijo pozdravila in sprejela. Hrvati so naglašali potrebo, naj se pred vsem iz vseh zdaj raztrganih pokrajin, kjer stanujejo Slovenci, napravi ena edina celota, ‚Slovenija‘, katero idejo so Slovenci itak že sprejeli in se za-njo borovati začeli, in za ktere uresničenje niso le provincijalni Hrvati in Slavonci, ampak tudi Dalmatinci, graničarji in Srbi pripravljeni

⁵⁴ Original pisma v Vošnjakovi zapuščini v Narodnem muzeju ljubljanskem.

pomočno in podporno potegniti se ... Z vso pravico pa so Slovenci ugovarjali, da bi to pomenjalo tudi združenje z Ogersko, česar pa Slovenci nikakor ne morejo priporočati, ker skušnja ne uči le, da bi sedanje državno razmerje med Ogersko in Hrvatsko in pa odvisnost avtonomne hrvatske deželne vlade od ogerskega ministerstva ovirala svobodno, napredno razvijanje slovenskega naroda v tej deželni zvezi ... Slovenci si nikakor ne morejo želeči, da bi se udeleževali razmer, kakoršne zdaj na Hrvatskem gospodujejo.« Naj se rajši Hrvaška in Slavonija priključita k cislitvanski Dalmaciji, Granici in Sloveniji in naj se iz vseh teh petih dežel ustvari na podlagi hrvaškega državnega prava federirano državno telo, za katero se naj zahteva »isto državnopravno stanje, katero Ogerska že ima, in za katero se Čehi boré.«⁵⁵

S svoje strani ni urednik Tomšič po svojem povratku iz Siska v prvi številki »Naroda« še nič poročal o siški konferenci. Že za naslednjo številko pa mu je poslal direktive, po katerih naj izpregovori o tem sestanku, sam — dr. Mrazović v naslednjem pismu:

»Velecijent prijatelju!

Vi ćete bez dvojbe pisati o predmetu i pravcu našega posljednjega dogovora u Sisku. — Radi shodnosti treba ipak šutiti u sadašnjih razpravah ob onoj točki našega dogovora, koja glasi ovako: 'Ovaka federirana trojedina kraljevina i Slovenija ugovoriti će realnu uniju s — Ugarskom.' — Kad bi se ovo očitovalo već sada, gje se upravo o tom radi, da se Rauch sruši, mi bi njegovu poziciju nehotice učvrstili.

Dapače Vas molim, da ovo pitanje razpravljate kao problem, proti kojemu govore sljedeći razlozi: I godine 1848. i 1861. i 1865. i u svih prigodah, kadkad se je narod hrvatski mogao slobodno izjaviti, svagda se je izjavio za savez s Ugarskom vodjen tradicijom historičkom, da je u tom savezu bečkomu absolutizmu i njemačkomu centralizmu svagda uspješno odoljevao. Nu narod se je hrvatski u svojoj vjeri naprama Magjarom godine 1867. ljuto prevario. Magjari su ove godine u Hrvatskoj i Slavoniji uzpostavili absolu-

⁵⁵ Posnel »Slovenski narod« z dne 19. nov. 1870, štef. 135.

tizam Bachov, te su ga pooštrili razloživši sav stroj uprave, razvrativši sudstvo, zapustivši nastavu tako, da je Hrvatska u ovo tri godine njihova vladanja u svemu grozno nazadovala. Uprava, sudstvo i sve ostale državne uredbe, čini se da su samo zato u Hrvatskoj i Slavoniji, da ovu nesretnu zemlju i zaostali narod pod feudalnim sredovečnim odnošaji, kako su bili do 1848. godine — mjesto do kulture, privedu u barbarstvo i sa susjednim i srodnim pokrajinami turskim u svakom pogledu izravnađu. — Svi organi javne uprave imaju glavnu i, reći bi, jedinu zadaću, da narodnu, posle 1848. god. pod samim Bachovim germanizirujućim sustavom silno probudjenu svijest pridušuju, a narodu hrvatskomu dokažu njegovu ništavost i neobhodnu nuždu, da Magjare prizna za svoje angjele čuvare, za svoje štitnike, a napokon za svoje gospodare. Tko, ovakovu službu moralnoga krvnika nad svojim narodom vrši, on je siguran službe, siguran plaće, siguran nagrade, makar mu kao upravnom činovniku ceste propadale, škole prazne bivale, makar on kao sudbeni činovnik neriešio nijedne parnice, neuzeo nikada sa strankami zapisnika, dao se mititi ili varao i globio stranke kako ga volja; makar on kao učitelj bio neznalica i nemarnik, — i ovako bi se moglo nanizati čitavi niz primjera iz kojih se vidi očita namjera Magjara i njihove sadašnje vlade, u Hrvatskoj uništiti sve uvjete narodnoga razvitka.

Stampa stoji izvan zakona, ako neće ovakovu službu činiti, kakovu čini činovništvo; županijske skupštine su zatvorene, sloboda sastajanja zamienjena je špionstvom i razpuštenom sloboštinom plaćenih razbojnikah, koji mirne građane na ulici bezkažnjeno napadaju.

Izkustvo dakle dokaza Hrvatom, da kruna Stjepanova nije više obrana ustava i političkih prava, građanske i osobne slobode.

Nu izkustvo je dokazalo i to, da Magjari žele centralizam u Pešti zamieniti s centralizmom u Beču. I ono malo autonomije, što je nagodbom od 8. studenoga 1868 Hrvatskoj dopušteno, pokvareno je tim, što su Magjari u mjesto ministra bez listnice u Pešti, koji bi imao biti posrednikom medju hrvatskom vladom i kraljem u pogledu zajedničkih poslova, ustrojili ministarstvo hrvatsko, koje se sada pača i u autonomne poslove i rješava ih u trećej molbi, a odgovorno ugarskomu saboru samo.

Nije dakle nikakove razlike medju sadašnjom autonomijom hrvatskom i med prijašnjom za vrijeme Šmerlingovo.

Naprava ovomu izkustvu, što su ga Hrvati učinili u društvu sa Magjarima, pa gledec na upravu, sudstvo i nastavu u Slovenskoj u Cislajtaciji, gledec na štamparski zakon, poroću za štamparske grieh, slobodu udruživanja, sastajanja i ostale garancije građanske i osobne slobode, veliko je pitanje, koje se nesmiye na prečac riešiti: nije li bolje po Hrvate, ako jugoslavenskomu politi-

čkomu jedinstvu za volju svoju sudbinu prislone uz sudbinu svoje braće u Dalmaciji, vojenoj krajini i Sloveniji i da sjedinjenimi silami traže za ovu jugoslavensku skupinu onakav položaj kakvoga traži Česka za sebe. — Hrvatska po svojom historičkom pravu ima i onako položaj istovjetan s Ugarskom i Českom naprama dinastiji; naprama Ugarskoj prekinute su veze do 1848. god. obstojale, a nisu od posle zakonitim načinom ponovljene, jer nagodba od 1868. ima i sada većinu naroda proti sebi i samo ju oni podržavaju, koji za to plaću primaju.

Kad bi se Hrvatska na to odlučila, nebi bilo zaprekah sjedinjenju Dalmacije niti pridruženju vojene krajine, jer se bečka vlada nebi imala bojati, da će prevaga još više na korist Ugarske pasti.

Slovenija bi tim razbila prigovor, kao da je premalena i da neima uvjetah za autonomni položaj većega obsega, jer u jedinstvu sa Hrvatskom, Slavonijom, Dalmacijom i vojničkom krajinom sačinjavala bi ona skupinu od 6 miliuna dušah. Pogledom na geografski položaj, bila bi to skupina u carevini najvažnija, kad se u obzir uzme i zvanje i priprava njezinoga naroda glas svoj dići kad se bude rješavalo orientalsko pitanje.

U ovom smjeru, molim Vas, da o tom pitanju pišete do našega budućega sastanka, jer će valjda do onda biti riješeno Rauchovo pitanje.

U ostalom pako ostajemo kod toga, da samo jedinstvo Hrvatah i Slovenacah u današnjih i blizu nastajućih okolnostih može spasiti jedne i druge i dinastiji koristiti.

Ovaj bi manevre u današnjih okolnostih služio i Čehom, dočim našem dogovoru nebi škodio.

U ovom smislu pišem danas i Razlagu, Dalmatincem, Zatočniku, Zastavi i Narodu.

Na ovo stanište imali bi se Hrvati pozvati. U tom ih neprieči decemberski ustav, niti nagoda austrougarska, jer oni nisu sudjelovali niti kod te nagodbe, niti kod krunisanja, koje je za Translajtaniju dualističkoj sgradi krunu postavilo.

U ovu slogu imaju se pozvati i Srbi, živeći u nekadašnjoj Vojvodini srbskoj, kojih je magjarska oholost i nesnosljivost lišila svih narodnih prava.

Ja sam uvjeren, da će jednoglasne izjave učiniti sensaciju u Ugarskoj.

Molim Vas dakle, izvolite u tom smislu pisati, jer nam ne prejudicira našem dogovoru, pošto je to samo problem, o kojega rješitbi želimo čuti mnjenja. Sa počitanjem Vaš sluga pokoran

9/11 870.

Mrazović.⁶⁶

⁶⁶ Jurčičeva zapuščina v mestnem arhivu ljubljanskem.

To Mrazovićevo pismo je Tomšič skoraj v doslovnem slovenskem prevodu uporabil za uvodnik, ki ga je pod naslovom »Jugoslovanske zveze« priobčil v »Slov. narodu« z dne 12. nov. 1870, številka 132. Splošno se mora reči, da urednik Tomšič o siški konferenci v »Narod« skoraj ničesar ni pisal sam od svoje osebe, kljub temu, da se je te konference sam udeležil, marveč se je — pač iz opreznosti — omejeval na referiranje o tem, kar so povodom te konference o južnoslovanskem vprašanju pisali drugi listi, zlasti pa hrvaški opozicionalni politiki, ki so bili iniciatorji siških pomenkov. V isti številki kakor po Mrazovičevem pismu posneti uvodnik je Tomšič posnel po »Zatočniku« med drugimi tudi naslednja izvajanja: »Nasledki francosko nemške vojske morali bi slovanski politiki v habsburški monarhiji odmeriti drugo pot. Na mejah monarhije se stvarja nemška država, ki nas mnogo spominja na karolinško cesarstvo. To cesarstvo je bilo potegnilo svoje oblasti v Podonavje in Potisje, Sriem je spremenilo v ‚franško deželo‘, a na gorénji Donavi je osnovalo iztočno krajino (ostmark-Avstrija) kot nemško trdnjavo proti iztoku. Ta krajina poleg sebe ni trpela niti Češke niti Slovenije niti Hrvatske neodvisne... Nemški živelj v Avstriji zdaj dela za to, da vsaj zahodni del monarhije pripravi za Nemčijo in da Habsburžane postavi proti novemu nemškemu cesarju v ono razmerje, v katerem so stali nekdanji krajinski knjezovi... Slovanski narodi v monarhiji imajo torej nalogo, da se nasproti nemški moči zedinijo v večje državne zadruge... V tem prizadevanju so nastopili Čehi edino rešivno pot zahtevaje češko državo... tudi mi Hrvati ne smemo zapustiti že davnega zahtevanja, da se Hrvatska, Dalmacija in Slavonija zedini; a treba nam tudi Slovencem pripravljati pot do ožje narodne in politične zveze med trojedno kraljevino in slovenskimi deželami...« Hrvaški sabor je že l. 1848. zahteval v čl. IX., § 6., da se slo-

venske pokrajine »u bližnji savez s trojednom kraljevino dovedu«, »Slovenski narod je i v deželnih zborih i na taborih jasno izrekel svojo željo, da se pokrajine, v katerih slov. narod stanuje, zedinijo v eno politično celoto. To je prvi korak, ki se mora poprej dovršiti, nego li oni drugi, da se namreč Slovenija pridruži politični trojedni kraljevini... Ako Slovenci in Hrvati težé po političnem združenji svojih domovin, ne delajo niti izdajalsko niti nepostavno; pač pa iščejo večega poročstva, da se ta del monarhije ohrani vladajoči cesarski rodovini... Zakaj se v teh kombinacijah ne oziramo na Magjare, jasno je dovolj. Magjari so odločiven faktor v notranjih razmerah monarhije; ali v mednarodnih razmerah, v velikih dogodjajih, ki se razvijajo pred našimi očmi, nihče za nje ne vpraša, in bode še manj vprašal v desetih letih...«

Iz vseh teh javnih izjav se vidi, da so udeležniki siške konference svoj sklep glede naslonitve projektirane hrvaško-slovenske državne federacije na Ogrsko v javnosti zamolčevali, da ne podpro Rauchovega režima, proti kateremu so bili Hrvatje v najhujši opoziciji; istočasno so prekomerno podčrtavali interese dunajskega dvora, da odvrnejo od svojega pokreta sum neloyalnosti. Sploh so pisali o vsej akciji jako oprezno.

Tomšič ni po priobčitvi Mrazovičevega članka »Jugoslovanske zveze« celih deset dni niti v misel vzel siške konference. Ni pa mu bilo po volji, da so o stvari molčali tudi ostali slovenski listi. Zato jih je dne 22. nov. 1870 podrezal z naslednjo notico: »Razgovarjanje o jugoslovanski zvezi v neslovenskih krogih prav dobro napreduje. Vsi nemški listi so vzeli shod v Sisku ad notam in kar je pomenljivo, niso o njem govorili z navadnim zaničevanjem. Češki listi prinašajo dolge članke o tej zadevi... V hrvaških novinah se to velevažno vprašanje obravnava z vso resnobnostjo... In mi Slovenci? Pri nas molčimo. Uredništvo tega lista je nalašč za nekoliko časa ustavilo razpravljanje o tej

zadevi, izhajaje z načela, da nam ne velja ‚delati‘ javnega mnenja... in nadejaje se, da se bode našim voditeljem in ljudskim zastopnikom zljubilo tako ali tako oglasiti se o vprašanji, ki se nas Slovencev tako blizo tiče... Ker je pa vprašanje prevažno, bomo prihodnjič zopet začeli govoriti o njem prepuščaje sodbo čitajočemu občinstvu.«⁵⁷

Kar se tiče voditeljev, se je dr. Janez Bleiweis že takoj prihodnji dan v »Novicah« oglasil s člančičem »Trojedina kraljevina«, v katerem je med drugim pisal: »Vsled najnovejših dogodkov na svetu se je zopet živo zbudilo sočutje jugoslovanskih plemen in vzajemnost delovanja na duševnem polji in v političnem mišljenji... Ako v našem starodavnem cesarstvu stojijo vsi Slovani za obstanek Avstrije in vsak zase in vsi za vsakega, je pruski cesarizem ne bode mogel okleniti se svojimi železnimi rokami, ktere svobodi ne bodo sledú prepustile na pol stoletja... Za sedaj samo pozornost svojih bralcev obračajo ‚Novice‘ na gibanje naših južnih bratov in bodo v prihodnje imele stalen predal za te prevažne zadeve...«⁵⁸ Tomšič je to Bleiweisovo obljubo, katere pa »Novice« niso takoj v prihodnjih številkah spolnile, registriral v »Narodu« kot »hladne vrste«.⁵⁹ Pač pa je Tomšič sam držal svojo obljubo in je odslej skoraj v vsaki številki »Naroda« kaj poročal o južnoslovanskem samostojnodržavnem pokretu. Précej v prihodnjem listu je dal besedo nekemu dopisniku »od Kulpe«, kateri je nasvetoval, naj bi se avtonomno slovensko ozemlje v bodoči južnoslovanski federaciji ne imenovalo »Slovenija«, češ, da je »pri naših bratih Dalmatincih, Slavoncih in Hrvatih še premalo popularno«, marveč »Ilirija«. Urednik Tomšič je k temu nasvetu dopisnika pristavil opombo: »‚Slovenija‘ naj bi se imenovala samo združene pokra-

⁵⁷ Slovenski narod z dne 22. nov. 1870, šte. 136.

⁵⁸ Novice z dne 23. nov. 1870, str. 377—378.

⁵⁹ Slovenski narod z dne 29. nov. 1870, šte. 139.

jine, v katerih bivajo Slovenci; kako naj bi se imenovala jugoslovanska zveza, o tem se še ni govorilo in je to tudi stvar manje pomenljivosti... Kot naslov za zedinjeno slovensko skupino pa gotovo naši južni bratje ne bodo nič imeli proti imenu 'Slovenija', ki naj se zarad nas tudi 'Ilirija' ali kako drugače imenuje.«⁶⁰ — V prihodnjem svojem uvodniku je izkušal Tomšič ponovno pridobiti dunajski dvor za ustanovitev Jugoslavije, češ: »Kdor bode v teh priznanih osodopolnih časih hotel rešiti Avstrijo in dinastijo in ž njo zvezane narode, ne bode smel politikovati po starih šablonah, ne bode smel rešitve iskati niti v decemberski ustavi niti v oskosrčnih historičnih tradicijah... Kdor hoče zdaj Avstrijo rešiti, naj ne kole dlake niti o historični niti o narodni podlagi: narodom mora zadostiti bodisi s pomočjo historičnih načel ali narodne ideje, ali v zvezi enega z drugim... Iz Nemčije potisnena Avstrija se bode še bolj potiskala proti iztoku... ako stoji, da bode Avstrija potrebovala simpatij med južnimi Slovani, potem naj država zlasti in nemudoma zadosti južnim Slovanom, katerim more neposredno pomagati, ker živé pod njenim žezlom, potem naj... se ustanovi državopravna politična skupina vseh južnih Slovanov v Avstriji.«⁶¹

Približal se je 1. december 1870, dan prvega južnoslovenskega kongresa v Ljubljani, ki se je imel vršiti precej tajno in v javnosti nenapovedano ob priliki VI. občnega zbora »Slov. matice«. Dr. Bleiweis mu je preludiral v »Novicah« s kratko notico, v kateri je med drugim pisal: »Na novo in bujno oživljena misel naravskega zedinjenja vseh avstrijskih jugoslovenskih plemen tudi v političnem smislu na korist dinastije, cesarstva in narodov je prešinila vsa rodoljubna srca in napolnuje jih najlepša nada, da se bode vkljub vsem oviram tudi vresničila.«

⁶⁰ Slovenski narod z dne 24. nov. 1870, števil. 137.

⁶¹ Slovenski narod z dne 26. nov. 1870, števil. 138.

Urednik »Novic« opozarja svoje čitatelje na organ neodvisne narodne hrvaške stranke, »Zatočnik«, češ, da ta list »prinaša prekrasne razprave o tem predmetu in ker ‚Novice‘ ne morejo svojim bralcem prinašati vseh obširnih člankov, priporočujejo ‚Zatočnika‘ vsem, ker je ta list sploh v lahko umljivem jeziku pisan.« Poleg »Zatočnika« omenja dr. Bleiweis tudi dalmatinski »Narodni list«, češ, da »razvija enake nazore«. Sam za svojo osebo pa pristavlja: »Sicer pa nam še ni treba misliti na narodno smrt ali na njega zopetno života-renje, ako le rok križema ne držimo.«⁶²

Prvega južnoslovanskega kongresa v Ljubljani z dne 1. dec. 1870 so se udeležili izmed Slovencev: dr. Bleiweis, dr. Costa, dr. Razlag, dr. Poklukar, dr. Vončina, Hudec, dr. Papež iz Ljubljane; dr. Lavrič in dr. Tonkli iz Gorice; dr. Ulaga, Trstenjak in Kosar iz Štajerske; Hrvatje: Danilo in Antonietti iz Dalmacije; dr. Mrazović, Cerndak in Šuškić iz Zagreba; Mišković in dr. Makanec iz vojnega Siska; dr. Brlić, Rogović, Vuković, Radulović in Gruborović iz Krajine; dr. Barčić iz Primorja; Srb dr. Laza Kostić iz Vojvodine in drugi.⁶³

⁶² Novice z dne 30. nov. 1870, str. 388.

⁶³ Slovenski narod z dne 8. dec. 1870, številka 143. — Značilno je, da so bili med slovenskimi povabljenimi »Mladoslavenci« malone prezrti. (Prim. dr. Ilišiča članek: »Jurčič v Sisku« v »Slovanu«, 1911, str. 316.) Urednik »Naroda« Tomšič, ki se je bil udeležil siškega sestanka in ki je v slovenski publicistiki v tem času najživahneje obravnaval idejo »jugoslovanske zveze«, ni bil niti povabljen na kongres. Dne 1. dec. 1870 je pisal o tem Jurčiču na Dunaj naslednje: »Denes je menda shod v Ljubljani. Jaz nisem povabljen, in nobeden naših. Če ni šel tje Trstenjak, ni nobenega Štajerca v Ljubljani. — Pač — Ulaga.« Resolucije kongresa je poslal Tomšiču dr. Razlag, po čigar pismu je urednik »Naroda« poročal dne 6. dec. 1870: »Tehtno posvetovanje je trajalo 3 dni. Na čelu našega lista smo proglasili skleneni program. A izdelala se bo še večja spomenica, kakor smo jo že nasvetovali, ki se bo cesarju predložila.« Za redakcijo te spomenice je izvoljen odbor 17 članov. »Želeli bi iz vsega srca, da bi ta odbor ostal permanenten.« V prihodnji številki z dne 8. dec. 1870 je prinesel Tomšič seznam udeležnikov

Prvi južnoslovanski kongres v Ljubljani z dne 1. dec. 1870 je sklenil »vsled velikih zgodovinskih dogodkov, kateri narodom in državam Evrope postavljajo nove temelje«, naslednje soglasno sprejete resolucije.:

»1. Jedinstvo Južnih Slovanov, začeto o postanku naroda, je ostalo skozi vse veke svetovnih dogodkov neprenehoma živo v narodnem čustvu in se javlja proti drugim narodom v jedinstvu jezika.

2. Južni Slovani, kateri pod različnim imenom Slovencev, Hrvatov živé v deželah monarhije habsburške, čutijo dandanes jednake narodne potrebe. Da se tem zadovolji in tako zagotovi narodni obstoj, zjedinjavajo oni vse svoje moralne in materijalne moči ter jih hočejo upotrebovati za svoje jedinstvo na književnem, gospodarskem in političnem polji.

3. To svojo odločbo naznanijo državnikom monarhije habsburške in vsem drugim narodom, kateri živé

---

po — »Zatočniku«, pristavljajoč: »Da smo morali to vest posneti iz zunanjega časopisa, to naj služi v ilustracijo našega vredniškega položaja...« Dne 13. dec. 1870 poroča »Narod« po graški »Tagespost«¹, da so bili na ljubljanski kongres povabljeni tudi voditelji koroških Slovencev. »Sicer se je sklenilo, da naj se nekteri pošljejo v Ljubljano, a našel se ni nihče, ki si bi bil upal iti v Ljubljano, bojé se, ka ne bi škodoval svoje materijalne eksistence,« je pisal graški nemški list, k čemur je pripomnil Tomšič: »Ako so bili Korošci povabljeni, moramo reči, da jih Ljubljančani v primeri proti štajercem jako protežirajo, kajti kolikor je nam znano, ni bil izmed štajerskih Slovencev nobeden povabljen in ti trije, ki so bili v Ljubljani nazoči, bili so slučajno, po drugih opravilih nazoči, ker je bil ravno Matični javni zbor.« — Dr. Bleiweis je odgovoril Tomšiču: »Slov. Narod... ošteva zdaj Ljubljančane, da niso nikogar štajerskih Slovencev vabili v shod... vsaj sta bila, kakor dva poslanca s Kranjskega, tudi dva iz Štajerskega v Sisku, kjer je bil shod za Ljubljano dogovorjen. Naša dva zastopnika nista več vedela kakor štajerska.« (Novice z dne 14. dec. 1870, str. 409.) — Podoba je, da so se hrvaški politiki glede prireditve kongresa dogovarjali v prvi vrsti s »Staroslovenci«, ker so ti igrali večjo vlogo v dejanski politiki in imeli več poslancev v zakonodajnih zborih. Naši »stari« pa so naše »mlade« precej omalovaževali.

v isti državi, da zvedó, kako hočejo južni Slovani na vsaki postavní način delati za uresničenje svojega jedinstva v navedenem smislu na svojo korist in pravico, nikomur pa na škodo in krivico.

4. Južni Slovani v habsburški monarhiji bodo osnovali svoje delovanje tudi na to, kako bi pomagali zadovoliti v enakih potrebah svojim bratom onstran meje, s katerimi so jednake narodnosti.

5. Doseganje svojega namena naslanjajo južni Slovani v monarhiji habsburški posebno na društva in skupščine, na zборе in časopise, da vsak pomaga, kakor, kedar in kjer bode za to prilika.

6. Za obvarovanje skupne koristi bodo vsi južni Slovani monarhije habsburške delali sporazumno v vsakem prašanji, ktero se dotiče njihovih zadev.⁶⁴

Dasi se je v tem južnoslovanskem političnem manifestu izrečno poudarjal okvir »habsburške monarhije« in delovanje »na vsaki postavní način«, so vendar nemški in nemškutarski, madžarski in madžaronski listi domnevali, da tiči za tem programom vse kaj radikalnejšega. Zategadelj je dr. Bleiweis, pričakujoč denuncijacij od teh strani, v svojih »Novicah« takoj za objavo programa izjavil, da »južni Slaveni kot pošteni avstrijski državljani ne hodijo poti tihotapstva«, in je zavračal »sanjarije, o katerih niti v Sisku niti v Ljubljani ni bilo ne duha ne sluha«. »Možje,« je pisal, »ki so se v dogovor zbrali, prezreli so politiki, nego da ne bi računili s faktorji, s katerimi se računiti mora, in da bi delali vrtoglavno politiko.«⁶⁵

Podrobnejših podatkov o poteku kongresa, o diskusijah itd. nasprotniki niso imeli, zato so poizkušali po svoje tolmačiti samo objavljene resolucije. V »Laibacher Tagblatt«-u jih je dejal na svoje nemškutarsko rešeto Karl Deschmann v uvodniku, naslovljenem »Eine

⁶⁴ Slovenski narod z dne 6. dec. 1870, številka 142 in Novice z dne 7. dec. 1870, str. 398.

⁶⁵ Novice z dne 7. dec. 1870, str. 398.

politische Seifenblase«, v katerem je med drugim pisal: »Auffallend ist es, daß dieses südslavische Manifest den Namen Oesterreich sorgfältig vermeidet, indem es nur von einer habsburgischen Monarchie spricht, ferner daß es die von seinen Bekennern den Staatsgrundgesetzen gegenüber einzunehmende Stellung mit keiner Silbe andeutet. Für den Krainer sollen in Zukunft nicht die oesterreichischen, sondern nur die südslavischen Interessen maßgebend sein, und selbst diese sollen weit über die Grenzen der habsburgischen Monarchie, über Montenegro, Serbien, Bulgarien sich erstrecken, ja sogar nach der Andeutung des vierten Programmpunktes bis nach Rußland reichen... es scheint auch das auf den Tabor's geborne Schmerzenskind ‚Slovenija‘ in die Rumpelkammer wandern zu müssen, um der Südslavia Platz zu machen... Mit welchen Blicken mochten wohl Herr Dr. Costa und Dr. Bleiweis, deren keiner im Stande ist, sich mit einem Bulgaren in seiner Muttersprache zu verständigen und welche beide bei wiederholten Anlässen die Kämpfe der Krainer gegen die mordenden und sengenden Bosniakerhorden als die glänzendsten Thaten der krainischen Geschichte bezeichneten, einander angeblickt haben, als in das neueste windbeutelige politische Programm die kühne Dichtung von der Einheit der südslavischen Sprache und Geschichte aufgenommen wurde!«⁶⁶ Kolovodji kranjskih nemškutarjev je odgovoril dr. Bleiweis: »Shod južnih Slovenov v Ljubljani ne daje miru nemškutarskim časnikom; najbolj neukretno in prav brez glave pa se repenči ljublj. ‚Tagbl.‘. Enkrat pravi, da smo popustili ‚Slovenijo‘ in zavrgli dosedanji program! Kdo neki vam je to opico natvezel? Brez ‚Slovenije‘ ni južno-slavenske zveze. Kako — čenčá ‚Tagbl.‘ dalje — se bote razumeli s Bulgarom? Ker ‚Tagblattovec‘ celó ne pozná jezika bulgarskega, naj gre vsaj v 2. Valvasorjeve bukve brat

⁶⁶ Laibacher Tagblatt, 7. dec. 1870, Nr. 279.

‚očenaš‘ bulgarski, da si razjasni vodene možgane svoje! Deklaracija jugoslavenska ne vé nič o Avstriji, govori le o ‚habsburški monarhiji‘ — se grozi ‚Tagblatt‘. Kdo pa je zapravil ‚A v s t r i j o‘ kakor v i, in pogubil staročasno imé, namesti kterege se nam zdaj le ponujajo ‚die im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder‘?«⁶⁷ — »Slov. narod«, ki je bil ob tem času za južnoslovanski pokret mnogo bolj angažiran nego »Novice«, je tudi odgovarjal »Tagblattu« in sicer med drugim na naslednji način: »Pravijo, da smo pustili ‚Slovenijo‘, da smo popustili vse prejšnje programe in skovali celo novega. Ni besedice res na tem. ‚Slovenijo‘ bomo zahtevali, kakor smo jo zahtevali do zdaj, samo da jo bomo zahtevali z večjo močjo, ker smo si pridobili novih zaveznikov. Od zedinjene Slovenije nikdar ne moremo odstopiti. Slovenija je ravno to, s čimer hočemo stopiti v južno-slovansko zvezo. Brez Slovenije bi bili vsi naši južno-slovanski programi brez pomena... Svojega prejšnjega programa nismo niti zapustili niti spremenili, pač pa smo ga bitno dopolnili, če tudi ne še dovršili... Na dalje se našemu programu očita, da se čisto nič ne brigamo za druge avstrijske narode, ampak samo za-se in za južne Slovane... Do zdaj smo davke plačevali in se vojskovali le za Nemce... Naših simpatij do naših južnih bratov, naj že živé v Avstriji ali v Turčiji, nam smejo najmanj očitati Nemci, ki so svoje simpatije metali po vsem svetu za vsacim Nemcem...«⁶⁸

Hrvaški opozicionalni politiki, ki so bili v tem času sprožili opisano južnoslovansko gibanje, so stali sedaj v dvojni, deloma nasprotujoči si borbi, katerih prva je bila posvečena ideji južnoslovanskega samostojnega edinstva, naslonjenega po siški resoluciji na »realni uniji z Ogrsko«, druga borba pa je veljala madžaronu persekucijskemu režimu Rauchovemu, vladajočemu

⁶⁷ Novice z dne 14. dec. 1870, str. 409.

⁶⁸ Slovenski narod z dne 13. dec. 1870, šte. 145.

takrat na Hrvaškem. Zaradi boljših šans v drugi borbi je Mrazović svetoval Tomšiču, naj ničesar ne črhne o »realni uniji«; poslal mu je članek »Jugoslovanske zveze«, v katerem se je kljub omenjeni v javnosti za molčani točki siške resolucije vpraševal, »nije li bolje po Hrvate, ako jugoslavenskomu političkomu jedinstvu za voljo svoju sudbinu prislone uz sudbinu svoje braće u Dalmaciji, vojenoj krajini, Sloveniji i da sjedinjenimi silami traže za ovu jugoslavensku skupinu onakav položaj kakvoga traži Česka za sebe.« Proti temu članku, izišlemu v »Slov. narodu« neposredno po siški konferenci, so sedaj ob priliki ljubljanskega kongresa nastopile Rauchove uradne »Narodne novine« (1870, št. 261), očitajoč »Narodu«, da Hrvatom v omenjenem svojem članku svetuje, »da se odreko svojemu državnemu pravu in pristopijo Cislajtaciji«. Hrvaški oficioz je hvalisal »avtonomijo« Hrvaške in se posmehoval liberalnim političnim napravam v Cislajtaciji, češ, da so te vse le na papirju. — Mrazović, ki je bil neimenovan avtor napadenega članka, je poslal sedaj, takoj po svojem povratku iz Ljubljane, tudi odgovor »Narodnim novinam« z naslednjim pismom:

»Velecijenjeni gospodine!

Nadao sam se, da ćemo se sastati u Ljubljani, pak sam bio sobom ponesao ovaj ovdje priloženi sastavak, da Vam ga osobno uručim. Nu pošto Vi niste došli u Ljubljanu, što sam vrlo žalio, primite od pošte što Vam nisam mogao osobno predati.

Ja Vam ovaj odgovor Nar. Novinam šaljem, da ga izvoljite ovako uporabiti kako je napisan, ili ga skratiti, ili ga popuniti po svojoj volji.

Naš zaključak Ljubljanski stoji u suglasju s ovim odgovorom.

Ja se nadam, da Vam je Dor. Razlag priobčio točke Ljubljanskoga zaključka. On je izpao upravo naprama vašemu članku o 'Svezah jugoslavenskih' [ki je bil pravzaprav Mrazovićev]. — Sreća je, da se po Sisačkom dogovoru nismo očitovali ni za Cis- ni za Translajtaciju. Ovako su nam ruke slobodne naprama svim godam i Sisački program nije došao u sukob sa Ljubljanskim, Glavni

cilj: združenje Slavenah na jugu, taj je čuvan, a sgode će nam kazati, koja bi kombinacija za budućnost bila najbolja, najkoristnija za nas.

S osobim počitanjem

Vaš

4/12 870.

sluga pokoran

Mrazović.⁶⁹

V tem svojem odgovoru, ki ga je Tomšič prinesel od svoje strani in v slovenskem prevodu, je Mrazović pisal med drugim: »Naši čitatelji se menda spominjajo, da mi od Hrvatov nismo zahtevali, da bi se odrekli svojemu državnemu pravu; marveč, mi smo dokazali, da je njihovo državno pravo trdno in obsežno, kakor državno pravo ogerske ali česke krone.« Mi se samo strinjamo s hrvaškimi in srbskimi opozicionalnimi časniki, ki glede današnje pogodbe z Ogrsko iz l. 1868. »neprestano glasno in jasno pišejo in dokazavajo, da je ta pogodba zločinstvo, hudobija«. Današnja avtonomija Hrvaške je »le Rauchov despotizem«... »Magjar in magjarski zbor razpolaga z vso dačno močjo Hrvatske in Slavonije... ako noče magjarsko ministertvo, ne bode dobila Hrvatska postave ni o svobodi tiska, ni o zborovanji in društvovanji.« Mi Slovenci nismo zadovoljni z našo cislitvansko svobodo, vendar »mi se zbiramo in smemo zbirati v taborih, napravljati društva za poduk, za zabave, za občekoristna početja, itd., Hrvatov se ne sme zbrati niti deset, da ne bi jih panduri razgnali... med tem ko je nam Slovincem dovoljeno toliko novin osnovati, kolikor jih želimo in nam sredstva dopuščajo, morajo Hrvati za svoj edini opozicionalni list iskati zavetja v vojaški granici... Prezdržno je torej in nesramno, ako ‚Nar. Nov.‘ od nas pričakujejo, da se hočemo tudi mi lotiti take službe moralnega ubijalca proti svojemu ali sorodnemu hrvatskemu narodu.«⁷⁰

⁶⁹ Jurčičeva zapuščina v mestnem arhivu ljubljanskem.

⁷⁰ Slovenski narod z dne 6. in 8. dec. 1870, štev. 142 in 143.

Najkočljivejši in najtežji problem opisanega južno-slovanskega pokreta je ležal v vprašanju: ali v avstrijskem, ali v ogrskem okviru, ali zunaj teh dveh okvirov? Ta problem je bil zategadelj tako kočljiv, ker se o zadnji alternativni v Avstriji ni moglo odkrito razpravljati, in zato tako težak, ker je v ozadju tega vprašanja tičalo skrito vprašanje: kateri narodni element, srbski ali hrvaški, bo tvoril kristalizacijsko zrno ali Piemont bodočega državno-samostojnega južnega Slovanstva? Kakor smo ugotovili, se je bila siška konferenca postavila na stališče »realne unije« z Ogrsko, kar pa so hrvaški in na teh željo tudi slovenski udeležniki tega sestanka — Srbov na njem najbrž ni bilo — sklenili zamolčevati vse dotlej, dokler ne poderejo Rauchovega madžaronskega režima. Ljubljanski kongres je to vprašanje navidezno obšel s splošnim izrazom: »habsburška monarhija«. Da je tvoril ta problem trd oreh ljubljanskega kongresa, o tem je v prihodnjem letu nekaj malega izdal Ferdo Kočevar, ki je v »Narodu« pisal: »Važno, prevažno vprašanje je to: kako se ima politično zedinjenje Jugoslovanov habsburške monarhije izvesti? Ljubljanski program pravi, da v okviru habsburške monarhije. Ali v okviru Ogerske krone, ali v okviru cislajtanske Avstrije, ali neodvisno od obeh in neposredno z dinastijo samo? — vse to je denes še popolnoma odprto vprašanje. Po tem, da se je vpotrebil izraz ‚habsburška monarhija‘, bi se moglo misliti, da se ima jugoslavensko edinstvo kot tertium coordinatum vzporediti i Avstriji i Ogerski; — vendar pa ta izraz... logično ne izključuje, da bi se jugoslavensko edinstvo moralo n. pr. v okviru ogerske krone v ožjem smislu izvesti; če bi se namreč ta pot kot krajša in kot bolj oportuna pronašla, nego celo samostalna pot. Okvir ogerske krone mogel bi se kot sigurna etappa do zaželene končne samostalnosti vpotrebiti... Da so se

glede tega z izrazom 'habsburška monarhija' vrata politične akcije tako na široko odprla, ima na eno stran svoje dobro, na drugo stran pa tudi svoje zlo. Mi vemo, da je ravno zavolj tega izraza debata v ljubljanskem jugoslavenskem shodu najbolj trda bila. Veliki del hrvatskih in srbskih velmožev je v Ljubljani predlagalo, naj se v programu izreče, da Jugoslaveni habsburške monarhije se hote v okviru oger ske krone v eno politično individualiteto zediniti. Ljubljanski očetje so se pa baje tega predloga tako vstrašili, da se je ta njih strah v poštev vzeti moral... Kar se v programu ni izrecno reklo, to se še more v spomenici reči... Faktum je, da so se Magjari manje sovražni pokazali ljubljanskemu programu nasproti, nego Nemci... bivši ban Rauch je odličnemu slovenskemu rodoljubu in poslancu kranjskega sabora po prilici mesec dni pred svojim odpustom glede ljubljanskega programa rekel: 'Das Laibacher Programm hat einen gesunden Kern in sich, aber... die Slovenen werden dem Mrazovič aufsitzen.' Tukaj na Hrvatskem smo tega prepričanja, da bi bil ljubljanski program, če že ne drugo, vsaj odločneje lice dobil, če bi se ga bili mladi Slovenci obilneje udeležili...⁷¹

Po vsem tem in takem se je do nedavnega časa v naši politični zgodovini mislilo, da se je na ljubljanskem kongresu dne 1. dec. 1870 razpravljalo o južno-slovanskem državnopolitičnem zedinjenju v okviru »habsburške monarhije« ob votku Hrvaške in na podlagi hrvaškega državnega prava. Leta 1921. — ob petdesetletnici — pa je objavil prof. dr. Nikola Radojčić razpravico⁷² o vlogi, ki jo je na tem shodu igral vojvodinski Srb dr. Laza Kostić, o njegovih člankih, priobčenih po tem povodu v novosadski »Zastavi« in o sestavkih vojvodinskega političnega voditelja Svetozarja Miletića. Iz te Radojčićeve razpravice se vidi, da

⁷¹ Slovenski narod z dne 18. febr. 1871, šte. 20.

⁷² Jedinstvo, Novi Sad, dne 27. febr. 1921, broj 521.

so Srbi drugače pojmovali bodoče južnoslovansko državno edinstvo, nego Hrvatje in Slovenci, in da je dr. Kostić za to srbsko stališče, kateremu je bil kongres sicer ost odlomil v oprezni in splošni formulaciji resolucij, vendar dobil nekaj poslušnih ušes med ljubljanskimi kongresisti.

Dr. Laza Kostić je bil član srbske »Omladine«, ki je bila na podlagi svobodoumnega nacionalizma koncem 60-ih let razvila idejo neodvisnega južnoslovanskega zedinjenja. Edinstvo vseh južnih Slovanov ob Srbiji kot Piemontu in solidarnost z ostalimi Slovani je bila glavna politična ideja srbske »Omladine«, katera je to idejo opirala ne samo na evolucijo, marveč že tudi na revolucijo. Zanimivo je, da je Paja Gostović že na prvi skupščini »Omladine« dne 6. avg. 1867 zahteval, da se v koncept te ideje privzemó tudi Slovenci, in da je ta skupščina »iz formalnih razlogov« ta njegov predlog zaenkrat še odklonila. Eden izmed teh »formalnih razlogov« je ležal najbrž v tem, da so srbski »omladinci« mislili, da stojé Slovenci neprekrenljivo na stališču avstrijskega okvira. Pod tem dojmom je napisal tudi dr. Kostić v »Zastavo« svoje prvo poročilo z ljubljanskega kongresa.⁷³ V tem svojem poročilu piše dr. Kostić, da zdrava politika privaja ne samo Srbe in Hrvate, nego tudi Slovence, kateri so po svojem geografskem položaju in svoji maloštevilnosti nesposobni, tvoriti posebno državo, k temu, da stremé po južnoslovanskem državopolitičnem zedinjenju. A iz nadaljnjega njegovega izvajanja sledi, da se on kot ogrski Srb in član »Omladine«, opirajoče se na Srbijo, ne pa na Avstro-ogrsko, ne more ogrevati za hrvaško formulo habsburškega okvira. O tej formuli izjavlja, da bi vedla do federalizirane Avstrije prevesno slovanskega značaja, »kar je v rednih okolnostih neizvedljivo«, ker se bodo temu vedno protivili Nemci in Madžari, v izrednih okoliščinah pa tudi pogubno za južne Slovane (očividno

⁷³ Zastava, 1870, šte. 137.

zato, ker bi taka solucija le odgodila in zavlekla povsem neodvisno državno grupacijo južnih Slovanov ob Srbiji kot Piemontu): »Ne, dualizmu monarhije ne more biti naslednik federalizem pluralni... nego povsem drugo stanje... Naš narod na jugu [Srbijanci] bi bil zunaj te federacije, naš narod bi ostal razdeljen, in v takem stanju bi ne imel bodočnosti, in to je ono, zaradi česar bi bila ta preosnova škodljiva za južne Slovane.« Ne more biti in tudi treba ni, da bi bila zedinjena Hrvaška, Slavonija in Dalmacija središče, okolo katerega bi se kristaliziralo vse južno Slovanstvo, zaenkrat seveda v Avstriji. Zategadelj Kostić Hrvat sicer priteza v svojo kombinacijo, o Slovencih pa pravi v tem prvem svojem članku približno isto, kar o Čehih, namreč to-le (preko česar prehaja dr. Radojčić z molkom): »Za Čehe na pr. na straži protivu Nemaca stojati, nije specifična dužnost Srbalja i Hrvata, nego sviju Slavena, zato i politička veza izmedju zapadni[h] i zapadno-severni[h] i izmedju južni[h] Slavena nemora biti tešnja, nego koja bude sa drugim Slavenima, što bi pak bilo, kad bi Srbi i Hrvati Čeha ili drugi[h] Slavena radi neprestano oko držanja ovake ili onake ‚monarkije‘ na političkom ili bojnom polju vojevali ili na braniku bili.« Čehe in Slovence iztrgati iz Avstrije in jih razjarmiti — meni dr. Kostić — bo zmožno nekoč samo vse Slovanstvo, dočim se avstro-ogrski Srbi in Hrvatje ob dozorevajoči rešitvi iztočnega vprašanja laglje združijo s Srbijo. To je očitno misel Kostića, ki jo pa zavija pač zaradi cenzure v naslednji stavek: Avstrijsko vprašanje more biti češko, a ne more biti srbsko ali hrvaško. Vprašanje Slovencev more biti avstrijsko samo do tistega časa, dokler se govori o rednih okolnostih, a kadar nastopijo izredne okolnosti in posebno kadar pride na dnevni red iztočno vprašanje, takrat postane tudi slovensko vprašanje slovansko in posebej vprašanje južnoslovansko. A to vprašanje »će se na drugom polju rešiti pre, nego na

saborima ma kako ustrojene današnje Austro-Ugarske«. Zaradi tega dr. Kostić svetuje Slovincem, da zaenkrat stremé v Avstriji po »zedinjeni Sloveniji« in se izkušajo sami narodno ohraniti. Da bi južni Slovani nalik Atlasu cel globus monarhije vzeli na svoje rame in tudi vso globo plačali, se Kostiću ne zdi pametno.

Ta nepodpisan Kostićev članek je posnel Jurčič v »Slov. narodu«, ⁷⁴ pripisavši njega avtorstvo vojvodinskemu srbskemu političnemu voditelju drju. Miletiću, uredniku »Zastave«, in je izrekel o njem naslednjo sodbo: »Stoječ na srbsko-narodnem, egoistično-srbskem stališči, pred očmi imajoč samo krono srbskega vélicega Dušana, Miletić za zdaj izključuje nas Slovence od Jugoslovanstva in vabi Hrvate, naj nas Nemcem prepusté, ker so tobože naši interesi drugi, naj ne hodijo v boj za nas proti Nemcem. In nam Slovincem svetuje, naj kakor ptič noj zarijemo glavo v pesek sedanjosti, ter naj ne mislimo in ne delamo že zdaj na to, kaj bode z našo bodočnostjo. Ne pita, ali ne bode za nas, ako njegov svét poslušamo in čakamo, grmel enkrat osodni klic: prepozno!«

Jurčič se je še enkrat povrnil k temu Kostićevemu prvemu dopisu z ljubljanskega kongresa. Smatrajoč za jedro Kostićevega članka trditev, da »more slovensko vprašanje pač biti avstrijsko, a vprašanje Hrvatov in Srbov ne more biti avstrijsko«, meni Jurčič, da kliče vojvodinski Srb v tem članku Hrvat u naslednje: »Lepo in hvalno delaš, ako svojega brata in soseda Slovenca hočeš seboj potegniti, a pazi se, škodljivo je to, ker ta tvoj brat ima zle sovražnike; sebe hraniva, njega puštiva še zunaj, naj se bori na bojnem polju sam; ako zmaga, vzameva ga potem k sebi.« Jurčič se dobro zaveda, kaj zamerja vojvodinski Srb Slovincem in obenem seveda tudi Hrvatom: njih avstro-ogrski okvir. A glede tega okvira piše Jurčič s tako jasnimi besedami, s kakršnimi se je dalo takrat pač govoriti, da se

⁷⁴ Slov. narod z dne 15. dec. 1870, števil. 146.

ga Slovenci drže zgolj iz ozirov praktične politike. O tem, da bi se — kakor žele Srbi — o južnoslovanskem vprašanju ne razpravljalo v zvezi z avstrijskim, ugotavlja Jurčič, »pri nas ne smemo pisati«. »Opomnimo g. Miletiću samo toliko, da zdaj f a k t i č n o v Avstriji živimo in bodemo živeli m o r d a še dalje, nego kdo misli... To pak smo že mnogokrat poudarjali, da smo mi Slovenci ponižni dovolj, da ne mislimo tako visoko, ka bodemo mi Avstrijo držali, ako jo drugi močnejši faktorji ne bodo hoteli ali mogli. Da je avstrijsko vprašanje identično s slovenskim, trdé pri nas samo tisti politikarji, ki so v absolutističnih časih, v časih servilizma, narodno politikovati začeli in jim je fraza, da se prej ‚hrib omaje‘ nego Slovenčeva zvestoba, v dušo zarastla, dasiravno stavimo mi drugi glavó, da z nami vred nimajo nikakega veselja, žrtvovati se za Avstrijo, ako nam tudi pravična ni. Gesla: mi hočemo za Avstrijo sladko umreti, tudi če nam za življenje kot narod in Slovani ne dáde garancij — si pri nas še nikdo ni postavil... Če katastrofa [avstrijska] pride, mora nas najti pripravljene in naš narod in svet in naši protivniki Nemci morajo vedeti, kam hočemo, kaj tirjamo. Z zedinjenjem Slovencev med seboj — postavili smo prvi del našega programa za bodočnost na dnevni red, z idejo zveze s Hrvati — drugi del. Sedaj nam je delavnim biti, da se te ideje v narodu utrdijo in da se zvršetku bližajo. Kedar bodo realizirane, ter ali v monarhiji ali po rešitvi orientalnega pitanja [zunaj monarhije] — to ne odločujemo mi, to odloči bodočnost, ktera bode naše želje že na dnevnem redu našla in narod pripravljen dobila.«⁷⁶

To, kar je srbske »omladince« vodilo, da že od l. 1867. »iz formalnih razlogov« zaenkrat še niso prizemali Slovencev v svojo južnoslovansko formulo, je bilo torej dvojne nature. Menili so, da Slovenci sami

⁷⁶ Slovenski narod z dne 17. dec. 1870, števil. 147.

ne gredo niti v daljnjih, skrivnih mislih preko avstrijskega okvira, in pa, da bo Slovence — zaradi pruske poti na Jadran, s katere realizacijo bi Prusija pospešila razpad Avstrije, tudi Srbom na korist — mnogo težje iztrgati iz nemške interesne sfere nego Hrvate, spada joče že po svojem literarnem jeziku globlje v območje vztočnega vprašanja (likvidacije evropske Turčije), o katerem vprašanju so bili Srbi uverjeni, da se mora v doglednem času rešiti s Srbijo kot južnoslovanskim Piemontom. O tem, da avstrijski okvir Slovincem ni nikakšen paladij, marveč zgolj razlog praktične politike, se je dr. Kostić najbrže uveril že na ljubljanskem kongresu, ker je v svojem drugem dopisu iz Ljubljane poročal »Zastavi« (1870, šte. 149), da je našel v Ljubljani »manje avstrijanstva, nego što se nadao i nego što bi se po njegovu članku, koji je držan za Miletićev, moglo misliti.« (Po Radojčiću.) Zanimivo pa je, da so slovenski ter hrvaški listi prinesli ljubljanski program v izvorni obliki, v kateri se je srbska formula »bojažljivo i zavijeno« (Radojčić) skrivala pod kopreno avstrijskega okvira, dočim je dr. Kostić poslal »Zastavi« tekst resolucij, na najvažnejšem mestu bistveno izpremenjen. Mesto »na postavni način delati za uresničenje svojega jedinstva« je prinesla »Zastava« tekst: »da će južni Slaveni raditi svakim načinom oko ostvarenja svoga jedinstva«.

Nato pa je izpregovoril sam Svetozar Miletić, napisavši članek »Jedinstvo Južni[h] Slovena« (Zastava, 1870, šte. 142). Tudi on je, pravi, za zedinjenje vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev. A on prepušča »zgodama vremena i razvitku dogodjaja«, da to zedinjenje izvedejo. Kdor po primeru ljubljanskih kongresistov veruje, da se bo dalo to zedinjenje izvesti »u redovnim okolnostima i redovnim sredstvima«, tega zagotavlja, »neka bude uveren, da je tako verovanje jedna neostvariva iluzija«. V Evropi zmagujejo načela narod

nosti in svobode, »ni pod jednim od ti[h] načela današnje Turškoj i Austro-Ugarskoj obstanka i života nema«. Te dve državi morata propasti, seveda v krvi in vojni, kakor sta nastali. Zakaj bi Slovani zadrževali ta proces in svojo usodo kakorkoli vezali ž njuno? Naj gredo avstrijski Nemci v Nemčijo, Madžari naj osnujejo svojo državo, »a Jugosloveni moraju gledati, kako će sebe sačuvati, naročito tamo gde su najslabiji, a protivnici im najjači«. Pod temi zadnjimi je mislil Miletić Slovence, za katere se s Prusijo, streže mečo preko slovenskih zemelj v Trst, samemu južnemu Slovenstvu ne bi bilo mogoče potezati. Naj se Slovenci — tudi če jih zavzame Prusija — samotež trudijo, da se obdrže. Pozneje enkrat se bo tudi s Prusijo vodila borba za osvoboditev vseh Slovanov. A ta zadnja borba se bo morala vršiti s pomočjo Rusije. Miletić je bil torej mnenja, da Slovencev ne more razjarmiti južno Slovanstvo, marveč pozneje enkrat vse Slovanstvo z Rusijo na čelu, dočim bi se ob likvidaciji evropske Turčije Prusija ne ustavljala osamosvojitvi Srbov in Hrvatov ob Srbiji kot Piemontu. Kot zagovornik revolucijskega principa in nasprotnik počasne evolucije v Avstriji izjavlja Miletić: »Za jedinstvo južni[h] Slovena pod drugim kombinacijama [s Srbijo na čelu] imamo i krvi i novca i oduševljenja i požrtvovanja, a za drukčije [ob strani Avstrije] nemamo — ništa.« (Posnetek po Radojčiću.)

Ko je izšel ta Miletićev članek, se je požuril Mrazović, ki je bil koncipiral hrvaško formulo o evolucijskem zedinjenju južnih Slovanov s Hrvaško kot Piemontom — najprej v okviru Avstro-Ogrske, kdaj pozneje docela neodvisno — in je v naslednjem pismu informiral urednika »Slov. naroda«, kako misli on o Miletićevem stališču:

»Velecijeni prijatelju!»

U broju 142. 'Zastave' naći ćete opet razlaganje o ljubljanskoj izjavi; ono se ravna po jednoj glavnoj misli: da Austrije više neima,

ili da će ju u bliznoj budućnosti nestati. Tko polazi s ove misli, on dakako mora ljubljanskoj izjavi u grieh upisati, kad govori o habsburžkoj monarkiji. Nu vi ste dobro opazili, da ćemo mi još dulje bivati u habsburžkoj monarkiji, nego Miletić misli. Nu kad bi habsburške monarkije nestalo u istini, kako je [ove države] nestalo u nazorih Miletićevih, svakako bi njegova misao bila čudna, kad on pretpostavlja, da će Rusija moći putem diplomatskim Slovence zakloniti, ako se oni nečituju kao diel većega jedinstva, i ako ih ostali dielovi neuzmu u obranu kao krv svoje krvi i puš od svoje puši. Ovo je upravo korist ljubljanske izjave, da se znade, do kuda dosižu granice jugoslovenstva. Bez toga i po historičkih uspomenaš mogli bi Niemci pred Europom branitbu Hrvatah i Srbah, u koliko bi se protezala na Slovenske krajeve, a i podporu diplomatsku Rusije predstaviti kao neopravdano osvojanje.

Još bi se manje mogla Rusija u slučaju sukoba sa Germanijom zauzeti za Sloveniju, kad nebi ona [Slovenija] pokazala sviesti slavenske, kad ju jugoslovenstvo nebi priznavalo već sada svojim udom. — Njemačka se nebi bila zauzela za Schleswig-Holštein, kad se žiteljstvo nebi bilo priznavalo Niemcem.

Po gotovu je luda misao, iz ljubljanske izjave izvoditi, da je ona imala ili da ima namjeru graditi Austriju. Jugosloveni habsburške monarkije' odnosi se na sadašnjost, pokazuje političku pripadnost velikoga diela jugoslovenstva, naročito onoga, koji bijaše zastupan u Ljubljani. — Nu odtuda izvoditi, da smo se privezali i za buduće Austriji, ili dapače, da smo nakanili Austriji privezati i braću si iz današnje Turske, to je neopravdano.

Molim Vas, ako budete polemizirali sa 'Zastavom', da odaberete takav način, da fanatička srbska omladina nenadje povoda biti uvriedjenom u glavi nepogriješivoga pape Miletića.

Ja radim o tom, da se sva jugoslovenska mladež u Gradcu i Beču izjavi za ljubljansku izjavu; do sada nije uspjelo to, jer je srbska mladež bila neodlučna. Razlozi proti Miletiću treba da ju upute, što Miletić svjetuje, da se najprije Srbi i Hrvati u trojedinoj kraljevini nastoje politički ujediniti, a Slovenci tako u kolu u kom su, to nastojanje nije izključeno izjavom ljubljanskom, niti ona toga priče. U obče je Miletićev članak nepromišljen, nelogičan, nedosledan. Nu to se nesmiye kazati, ali se može dokazati.

Čitali ste poziv na predplatu za Südslav. Zeitung. Nemojte ga strogo suditi; izdan je samo, da se brže izda, a moralo se obzirati na mjesto, gdje će izlaziti — na vojničku oblast. Štgod imate pridati ili izpustiti ili popraviti, priobćite meni, popraviti će se u prvom broju. U ostalom pako Vas molim, nastojte, da dobije što više predbrojnikaš i pomoćnikaš. Ovo je upravo glasilo, da

se izjava ljubljanska opravda pred izvanjskim svetom i protumači onim našim zemljakom, koji još nisu prijatni slavenskoj politici.

Budite zdravi i želim Vam sretan Božić

19|12 [1870.]

Vaš

prijatelj

Mrazović.⁷⁶

Urednik Tomšič sam ni polemiziral z drjem. Miletičem in je prepustil v »Narodu« še par replik neimenovanemu dopisniku iz krogov slovenske dunajske omladine, kateri je v prvem svojem dopisu pisal: »Tukajšna slovenska, hrvatska in srbska mladina hoče skupno napraviti manifestacijo soglašenja z jugoslovanskim programom, kakor se je sklenil v Ljubljani.⁷⁷... Omenim še posebno, da so tukajšni mladi Srbi dozdej navdušeno izrekli se za to idejo, kljubu ‚Zastavi‘... ‚Zastava‘ je v broji 142... prinesla drug članek pod napisom ‚Jedinstvo južni(h) Slovena‘. Članek je podoben prvemu... Poostren in pojasnen je v več rečeh. Tako n. pr. poudarja, da so Slovenci res važen faktor Jugoslovanstva in Slovanstva zarad Adrije. A ostaje pri prvi misli, da nas Slovence (po razpadu Avstrije, kateri se ‚Zastavi‘ gotov zdi) more samo v se Slovanstvo rešiti. Navaja znanega nemškega (pesnika in) vélikopolitikarja Kinkel-na, kateri naravnost izgovarja, da bode Prusija bojevala se za Slovenijo zarad Trsta in jadranskega morja. Omenja, da bodo tudi Lah po Trstu in velicem kosu Slovenije segali.« (Glede italijanskih aspiracij pristavlja dopisnik opazko: »Italijanski sloveči časnikar in zgodovinar Pacifico Valussi je pisal januarja meseca 1870 v Florenci v uradni italijanski list ‚Gaz. uff. del' regno d' Italia‘ obširen članek, v katerem kot nalogo bodoče Italije navaja, da si mora dobiti Trst, vse Goriško, pol Kranjskega in Istro; da se morajo tu Slovani

⁷⁶ Jurčičeva zapuščina v ljubljanskem mestnem arhivu.

⁷⁷ Podoben shod se je pripravljaj med akademiki tudi v Gradcu; prim. mojega »Kersnika« I. del, str. 133.

z laškim orožjem italijanski kulturi podvreči.) »Ko bi Rusija — pravi ‚Zastava‘ — diplomatično Slovenijo Rusom prodala, Jugoslovanstvo jo ne more oteti. — To je vse res. A dokler nimamo nobenega vzroka misliti, da bi slovanska Rusija (če Avstrijo delé Prusi in drugi) nas in mnogo Hrvatov kar po judovsko ‚zašahrala‘, tako dolgo tudi Srbi nimajo vzroka odtezati svoje pomoči.« Srbi se boje našega »avstriacizma«. »Bogme, še sami nismo znali, da smo taki ‚splošni‘ domoljubi!... A naj pride kar hoče, mi zaupamo v bodočnost, v bodočo srečo slovanstva in hočemo po geslu slavnega pariškega brambovca za narodne pravice in za svoje življenje ‚bojevati, bojevati, zmerom bojevati!‘... mi sinovi slovenskega naroda stojmo, borimo se! Brez hrabrega obupnega boja pasti je sramota. Živeli Francozi!«⁷⁸ — Ta dopis je bil — po njega svežem optimizmu soditi — najbrž Jurčičev, napisan tik pred pisateljevim odhodom v Sisek v uredništvo novoustanovljene »Südslavische Zeitung«.

Dr. Miletić je objavil še en članek o »edinstvu južnih Slovanov« (Zastava, 1870, šte. 149), v katerem je izkušal malo potolažiti zlasti Slovence, proglašajoč jih za »šlem Adrije, kao jedinog jugoslavenskog mora«. Izjavljal je, da veruje v zedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev, toda brez Avstrije, katero je imenoval zgolj »geografski pojem«, ki mora izginiti, »kad se jedanput opuči lanac i ospe klupče — rasulo je tu«. Zedinjenje južnih Slovanov dela on odvisno baš od propada Avstrije, od dogodkov, »koi več uveliko svoju senku na habsburšku monarhiju bacaju«. Avstrijsko vprašanje je treba docela eliminirati iz prave, velike južnoslovenske politike in se ž njim baviti iz sile, samo v vsakdanji politiki. — Tudi na ta članek se je kratko ozrl v »Narodu« neki dunajski dopisnik, ki pa morda zopet ni bil nihče drugi kakor takrat sicer že v Sisku bivajoči Jurčič, kakor smo dosedaj videli, »Narodov«

⁷⁸ Slovenski narod z dne 24. dec. 1870, šte. 150.

specialist za to vprašanje. Pisal je, da sta ta Miletičev in še neki članek v istotako vojvodinskem Subotičevem »Narodu« — »v glavni stvari jasnejša«. Pisca obeh teh dveh člankov »se zavarujeta, da bi za to bila, ka se Slovenci nemštvu prepusté, ter izrekata, da sta za edinstvo Jugoslovanov. Samo ponavljata, da bode ,po razpadu' nalog v s e g a slovanstva rešiti nas Slovence. Srbi namreč nimajo, kakor strašno naravnost povedo, nobene vere o obstanku monarhije. Bili so in pisali so torej samo zarad tega proti ljubljanskemu shodu, ker so mislili, da hote Hrvati in Slovenci kakor Atlanti s a m ó za ta namen zvezati se, da Avstrijo otmó. A zdaj jim oni Srb, ki je v Ljubljani bil [dr. Kostić], v ,Zastavi' sam razloži, da o tem ni govora bilo.«⁷⁹

V načelnem oziru se mora reči, da je bila na ljubljanskem kongresu zmagala hrvaška formula z avstro-ogrskim okvirom, torej evolucionizem, dočim je hrvaško-slovenska večina kongresa srbsko, v bistvu revolucionarno formulo smatrala morebiti za paralelno. To bi se dalo sklepati že iz formulacije ljubljanskih resolucij. Še bolj pa se to razvidi iz nekega članka, ki ga je v začetku maja 1871 priobčil v »Narodu« Jurčič, pišoč v njem: »...kakor je Srbija na balkanskem poluotoku ono središče, okolo ktereга se morajo mnogo-brojni turški Slaveni ujediniti, tako ima Hrvatska po svoji zgodovini, po svoji veljavi in po naturnem položaji nálog, v bodočnosti postati ona točka, okolo ktere se bodo morali grupirati a v s t r i j s k i jugoslaveni...«⁸⁰ In za »središče«, za kristalizacijsko »točko«, torej za južnoslovanski Piemont je koncem koncev šlo v tej akciji Srbom, morebiti tudi Hrvatom, dočim Slovenci niso zahtevali drugega kakor r a v n o p r a v n o f e d e r a c i j o — vidi siške resolucije! — in so bili zraven pripravljeni posredovati v rivaliteti med brati. Tudi to je razkril Jurčič, ki je ob svojem vstopu v uredništvo

⁷⁹ Slovenski narod z dne 17. jan. 1871, šte. 6.

⁸⁰ Slovenski narod z dne 2. maja 1871, šte. 50.

»Slov. naroda« — po Tomšičevi smrti — pisal, »da so bili tudi opozicijonalni Srbi v ogerski vojvodini proti ljubljanski izjavi... Kot vzrok za to postopanje so navajali, da se s tacim programom Avstrija podpira, a da podpore ni vredna. Vendar v zadnjem času se je pokazalo, da to ni bil pravi vzrok... Srbi, s Hrvati eden narod, ki sami priznavajo, da se ločijo samo po svesti, čuvajo vendar svoje ime in svojo vlastitost s posebno ljubosumnostjo.⁸¹ Ker so med Hrvati ljudje, kakor zagrizen Starčević, ki vedo in vidijo na vsem jugu od Soče do Balkana same ‚Hrvate‘ in negirajo obstanek Srbov, je morda naravno, da nekteri Srbi sumijo, ka mnogo Hrvatov tako misli. Preverjeni smo, da se varajo. Ali ipak se je ta nesrečni sum čestokrat pokazal in — bil je tudi zadnjič pravi uzrok, da so se Srbi protivili ljubljanskemu programu, boječ se, da je zveza Hrvatov s Slovenci kakor proti Rauchu tudi na to namerjena, da se — Srbi majorizirajo ali da v jugu postane hrvatska, s slovenstvom podprta, s u p r e m a s c i j a... Če se kedaj naše upanje in naše težnje uresničijo, nalog nas Slovencev bode vselej pravičnost in konečno sporazumljenje zastopati.«⁸²

O namenih, ki so jih imeli z opisanim južnoslovenskim pokretom v času siškega sestanka in ljubljanskega kongresa hrvaški opozicionalci Mrazović, Miškatić in Vončina, je pisal malo let pozneje in sicer l. 1876. v hrvaškem »Primorcu« bivši somišljenik imenovanih politikov in udeležnik obeh shodov dr. Milan Makaneč v naslednjem zmislu: »‚Autoriteti‘ [imenovani voditelji] naumili su na tom [sisačkom] sastanku uz mnogobrojnu asistenciju hrvatskih i slovenskih pozdanika inauguirati ‚stranački prevrat‘ pod sladkim nazivom ‚oportuniteta‘, a da narod zaboravi na ‚načelnu borbu‘, imali su Slovenci pripomoći izjavom, da žele

⁸¹ Prim. moje izdajo »Jurčičevih zbranih spisov V. zvezek«, str. XXI.

⁸² Slovenski narod z dne 8. jul. 1871, šte. 78.

savez s Hrvatskom pod krunom sv. Stjepana... Slovenci, kojim se tada hrvatsko-ugarska nagodba činjaše naprama njihovu položaju pravim blaženstvom, izjaše više se osim pokojnoga Tomšića po volji 'autoritetom', koji su dobro znali, da je takovo sjedinjenje, dok potraje dualistički ustav, absolutno nemoguće, te da ovo nije van igra vlastitim, a ujedno i slovenskim narodom... 'Autoriteti' htjeli su na 'ljubljskom sastanku' polučiti, što jim na 'sisačkom sastanku' nije za rukom pošlo bilo, nu oni su na ljubljanskom sastanku doživili baš podpuni fiasko. Čim smo prispjeli na ljubljanski kolodvor, očitova mi g. Dr. Razlag, da on na sisačke dogovore nepristaje, te da su se i ostali slovenski rodoljubi proti istim izjavili... U skupštini izabran bi odbor, da sastavi politički program u glavnih točkah. U taj odbor bili su izabrani gg. Mrazović, dr. Razlag, Danilo, dr. Tonkli, Miškatović, dr. Lazo Kostić i ja... Tomu odboru bio je g. Mrazović predsjednikom, a g. Danilo izvjestiteljem. G. Mrazović, kao vješt diplomat, pozove g. dra. Tonklija, da se izjavi o političkih odnošajih, te da stavi shodan predlog... G. dr. Tonkli slikao je 'in pleno' naše i slovenske odnošaje najjernijim bojama, te je... svjetovao na opreznost. Usled toga mišljaše g. Mrazović, 'das ist mein Mann', taj je personificirani oportunitet. No ljuto se prevari. G. dr. Tonkli, po g. Mrazoviću uzazvan, oduševljenim je govorom dokazivao, kako naš i slovenski narod pod dualističkim sustavom pate, te kako se nije moguće nadati promjeni na bolje, a najmanje hrvatsko-slovenskomu sjedinjenju pod tim sustavom; 'naša politika', završi, 'mora s toga nastojati o promjeni sustava samoga, oko federativnoga ustrojstva države, jer će nam samo pod takovim sustavom omogućeno biti sjedinjenje'. G. Mrazović... je kao predsjednik odmah iza njega nastojao utisak njegova govora oslabiti mudrim razlaganjem ob oportunitetu i o praktičnoj politici. Dr. Razlag, Danilo, dr. Kostić i ja pristadosmo uz

mnijenje g. dra. Tonklija, te je g. Danilo u istoj sjednici sastavio poznatu 'ljubljsku izjavu'... izabran bi odbor, da rukovodi postepeno udjelotvorenje ljubljanskih zaključaka, dočim je g. Miškatoviću povjereno bilo, da u smislu i po tendenciji ovih zaključaka izradi 'memorandum' za Nj. Veličanstvo i za cis- i transljajtansku vladu. Slovenci izjaviše pripravnost, da će o svom trošku izdavati u njemačkom jeziku glasilo, koje bi tendencije ljubljanskoga sastanka zastupati imalo. Od ove nakane odstupiše Slovenci j e d i n o s t o g a, jer su gospoda Mrazović i Miškatović očitovali, da je g. Vončina i onako naumio u Sisku uz 'Zatočnik' izdavati opozicijsko glasilo u njemačkom jeziku... U istinu pomoli se doskora 'Südslavische Correspondenz' [najprej Zeitung], ali ne s ljubljanskim, već s nagodbeno-revizijonalnim programom... kao provincijalni organ politike 'oportuniteta'... Miškatović nije povjereni mu memorandum nikada dovršio, al su s toga skoro za tim 'autoriteti' iste stranke potpisali i grofu Lonyayu predali memorandum posve drugoga sadržaja... Istina je dakle, da su ova gospoda u Ljubljani doživila potpunije fiasko... Meni je sada tadanja njihova nakana posve jasna, 'autoriteti' htjedoše samo grofu Andrasseyu dokazati, da njihova 'svevlad' ne postoji samo u hrvatskom, već i u slovenskom narodu, htjedoše samo dokazati, da š njimi grof Andrassy paktirati mora. Sjedinjenje Hrvata i Slovenaca bila jim je deveta brigada...« (Ponatisek v Mikančevi zbirki: »Moja izpovjed narodu«. U Kraljevici 1876, str. 12—16.) — To Mikančevo poročilo v »Primorcu« z dne 10. febr. 1876 je Jurčič v »Slov. narodu« z dne 12. febr. 1876 (štev. 34) registriral s pripombo: »Žalostno, če je kolovodjem hrvatskim 'sjedinenje Hrvata i Slovenaca deveta brigada', kakor Mikanec trdi o njih.«

Za današnjega zgodovinarja pa je v tem Mikančevem poročilu problematično, koliko osvetljave navedenih faktov gre na račun strankarske polemike drja.

Makanca, kateri se je bil v tem času načelno sprl z nekdanjimi svojimi somišljeniki, takrat že unionisti in pristaši revidirane ogrsko-hrvaške nagodbe, dočim je on ostajal v opoziciji proti nagodbi. Po mojem mnenju so bili dr. Mrazović in tovariši l. 1870. ipak resno zamislili opisani južnoslovanski pokret na podlagi evolucije in s Hrvaško kot južnoslovanskim Piemontom, pri čemer pa ni izključeno, da jih je poleg tega vodila tudi vzporedna misel, v boju zoper Rauchov režim imponirati ogrskemu ministrskemu predsedniku Andrassyju s hrvaško-slovensko zvezo.

Pomen južnoslovanskega državnopolitičnega edinstva se je še vso prvo polovico l. 1871. zlasti v »Slov. narodu« temeljito pretresal. Celo vrsto pomembnih člankov je napisal pod naslovoma »Ideja Jugoslovanstva« in »Ljubljanski program« zlasti v Zagrebu živeči Ferdo Kočevar-Žavčanin (šifra »—p«). V njih je kot prvi opozarjal osobito na narodno-gospodarski pomen bodoče Jugoslavije. Pod vtiskom tega pokreta se je tudi nekdanji etapni panrusist Fran Levec, ki je na II. študentskem shodu v Ljubljani 1869 priporočal Slovencem, naj goje znanstvo v ruščini, v toliko preorientiral, da je v feljtonu »Stara slovensčina na naših gimnazijah« izjavljal: »Saj je menda vendar že čas, da enkrat začnemo resno skrbeti za svojo prihodnjost in za boljši razvitek naše znanstvene literature. Toda ne bomo si je osnovali, tudi z ljubljanskim programom ne, ako bomo v njem izrečeno idejo samo v telegramih, uvodnih člankih in političnih zborih odobraval, ter je ne tudi z deli podpirali. Prvi resni korak k dušnemu zedinjenju z našimi južnimi sosedi je ta, da se naša inteligencija nauči hrvatskega jezika in da se zategadel po naših gimnazijah čim prej tem bolje namesto stare slovensčine začne srbsko-hrvatski jezik predavati.«⁸³

⁸³ Slovenski narod z dne 26. jan. 1871, štev. 10.

V tem pokretu je dobil preidealistični slovenski panslavizem nekoliko realnejšo podlago. Takoj po ljubljanskem kongresu je začel neki dopisnik iz Zagreba v »Slov. narodu« prvič v naši publicistiki delati razloček med panslavizmom in panrusizmom, pišoč: »Razloček med panslavizmom in panrusizmom je ta, da panslavizem na to gre, ka vsem tistim narodom, ki so denes podložni drugih narodov, svobodo in samostalnost pribavi, da si, kakor je Preširen pel: ‚prosto vol’jo vero in postave!... Panslavizem neče, da bi bil kter slovanski narod rob tujega naroda, pa tudi ne trpi, da bi brat Slovan Slovana gnetil in sužil. Panrusizem je pa analogon panprusizma.«⁸⁴ Slovenci so torej prihajali k Riegerjevi formuli... Oni mož, ki je bil koncem 60-tih let med Slovenci proklamiral panrusizem, je bil dr. Fr. Celestin. Ta se je v jeseni 1873 vrnil iz Rusije — precej iztreznjen. Mudeč se nekaj časa na Dunaju, dokler ni dobil službe v Zagrebu, je tam napisal veliko delo o socialno-gospodarskem življenju Rusije pod naslovom »Russland seit der Aufhebung der Leibeigenschaft«. V uvodu te njegove knjige se čitajo naslednje misli iztreznjenega panruskega entuziasta: Po Kraljevem gradcu so začeli avstrijski Slovani dvomiti ob obstanku Avstrije. Pričakovala se je v najbližjem času še večja katastrofa, nego je to državo doletela na severnočeških bojiščih. Ideja slovanske vzajemnosti je prevzela zlasti male slovanske narode, ki so zategadelj zaupno zrl v Rusijo. A njih simpatije niso temeljile v poznanju te največje slovanske države. Večina Rusov, obstoječa iz zapadnikov, socialnih radikalcev in tudi konservativcev, odklanja in naravnost ironizira te simpatije. »Nur das slavophile Häuflein, welches von allen Parteien den geringsten Einfluss in der Gesellschaft ausübte und ausübt, begeisterte sich für die ‚slavischen Brüder‘ aufrichtig.« Zapadni Slovani so verjeli slavjanofilom, trdečim, da

⁸⁴ Slovenski narod z dne 15. dec. 1870, štev. 146.

samo oni govore v imenu vse Rusije in da so zapadniki, socialni radikaleci in konservativci na Ruskem brez pomena. »In der Verzweiflung, zu der man sich ganz aufrichtig berechtigt glaubte, wollte man ohneweitere die russische Sprache annehmen und russische Grammatiken kamen sogar in die Hände der bäuerlichen Bevölkerung.« V rusofilskem entuziazmu — pripoveduje dr. Celestin — sem se l. 1869. odpravil tudi jaz v Rusijo. Tam so se moje iluzije dolgo borile z resničnostjo. Sedaj lahko rečem s Custinom: »Prinašam s popotovanja ideje, ki niso bile moje, ko sem šel na pot. Muka, katero so me stale, mi ni naprodaj za nič na svetu.« Vere v Slovanstvo nisem izgubil, samo očistila se je. Verujem v svobodo in napredek, ki bosta v težkih izkušnjah izkaljenim zapadnim Slovanom dala »ein reifes Verständniss für eigene Interessen« in odpravila na ta način »die aus der Unkenntniss eigener Interessen fliessende Uneinigkeit«. ⁸⁵ — Formula nekdanjega zanesenjaškega slovenskega rusofila se torej sedaj glasi: neumorno delo v zmislu svobode in napredka na lastnih tleh in v lastnem narodu v solidarnosti z naprednim Slovanstvom!

Opisana izredno živahna debata o slovenskem, slovanskem in južnoslovanskem vprašanju, ki se je bila vzbudila ob pruski vojni sreči na Francoskem in v pričakovanju skorajšnje likvidacije evropske Turčije deloma v obupu pred pretečo nemško poplavo, deloma v veselem upanju, vzbujenem po poizkušani kratkotrajni federalistični orientaciji Avstrije pod Potockim in Hohenwartom, se je že v drugi polovici l. 1871. zaključila. V to svrho na ljubljanskem kongresu izvoljeni odbor ni izdelal niti spomenice na avstrijskega cesarja, kljub temu, da jo je dr. Zarnik še v maju 1871 javno urgiral. ⁸⁶ V Avstriji je še v tem

⁸⁵ Russland seit d. Aufheb. d. Leibeigenschaft. Von Dr. Fr. J. Celestin, Laibach 1875. (Uvod.)

⁸⁶ Slovenski narod z dne 13. maja 1871, števil. 55.

letu zavladal germanizatorični Auersperg-Lasserjev režim, in Slovenci so zapadli zopet životarjenju. Podobno debato je med njimi vzbudila zopet rusko-turška vojna in nji sledeča avstrijska okupacija Bosne.⁸⁷ A reči moramo, da ta druga faza te debate daleko ni stala na oni višini kakor v pričujoči razpravi opisana, katera je prinesla najprej ta veliki načelni rezultat, da se je pred širokim svetom izrekla in medsebojno določno formulirala državno politična ideja južno-slovanskega edinstva. V tem oziru je imel »Slovenski narod« prav, ko je pisal: »Od seh mal bodemo sicer tudi še ta neenak boj bili vsak s svojim neprijateljem, a bili ga bodemo vsi iz iste trdnjave, in tej trdnjavi se pravi: jugoslovanska ideja.«⁸⁸ Praktična posledica ljubljanskega kongresa je bila ta, da se je predvsem za propagiranje hrvaške formule tega pokreta, kateri so se pridruževali tudi Slovenci,⁸⁹ z Novim letom 1871 začel v Sisku izdajati skupni list v nemškem jeziku pod naslovom »Südslavische Zeitung«, v čigar uredništvo so njegovi hrvaški izdajatelji pozvali tudi Slovenca Josipa Jurčiča. Eksistenčno vprašanje o postojanki, ki naj jo zavzema v Slovanstvu Slovenstvo, se je pri nas razpravljalo malone v vsakem desetletju prejšnjega in sedanjega stoletja. A nikdar prej in tudi ne pozneje ni ta debata pri Slovencih stala tako na višku in tako na realnih, organskih in zdravih tleh kakor l. 1870. pred ljubljanskim kongresom in po njem. Ta debata je prvič energično izključila mešanje jezika v to stvar, odkrila težišče problema v politiki in v tej določila naslednji postopek: najprej »zedinjena Slovenija« v Avstriji, potem državnopravna federalistična zveza s Hrvati v Avstro-Ogrski, končno ravnopravna

⁸⁷ Prim. mojo razpravo »Vzajemniška epizoda« v »Vedi«, II. (1912), str. 341—356.

⁸⁸ Slovenski narod z dne 10. dec. 1870, števil. 144.

⁸⁹ Prim. Kočevarjev članek v »Slov. narodu« z dne 28. jan. 1871, števil. 11.

državna samostojnost vseh južnih Slovanov ob Srbiji kot jedru v takšni državi, ki se naj razvija v tesni solidarnosti z vsemi slovanskimi državami — sebi, njim in vsemu človeštvu v korist. Vidi se, da je dal tej ideji takrat pri Slovencih obliko naš romantični realista — Jurčič. Zakaj samo preko vsega drobnega posezajoča romantika ustvarja velike tvorbe, katerih vsebino pa je zmožen urediti edino — s faktičnimi dejstvi računajoči realizem...

Zusammenfassung: »Die slovenische, slavische und südslavische Frage bei den Slovenen an der Wende der 60-er und der 70-ger Jahre.« — Seit ihrer nationalen Wiedergeburt beschlich die von größeren fremden Nationen umgebene kleine Nation der Slovenen fortwährende Sorge um ihren slavisch-nationalen Fortbestand. Dieser Umstand hatte zur Folge, daß die slovenischen kulturellen und politischen Führer im Laufe des ganzen XIX. Jahrhunderts bestrebt waren, sich in irgend einer Weise an eine größere slavische Nation anzulehnen. Diese Bestrebungen, die sich in der ersten Hälfte des Jahrhunderts lediglich unter dem Deckmantel der Sprache versteckten, versuchten erst nach der Annahme der oesterreichisch-ungarischen dualistischen Dezemberverfassung von 1867 mit der richtigen Farbe hervorzutreten. Wohl wurde noch ab und zu die Frage erwogen, in welcher der größeren slavischen Sprachen die Slovenen ihre höhere, insbesondere wissenschaftliche Literatur pflegen sollten. Seit dem muthigen Auftreten des großen slovenischen Tonangebers in sprachlichen, literarischen und politischen Sachen, Fr. Levstik, begann man sich aber in der Publizistik, auf Zusammenkünften und Kongressen lebhaft mit der Frage zu beschäftigen, welche Wege die Slovenen einschlagen sollen, um sich politisch und staatsrechtlich an eine

größere slavische Nation anzuschließen. Bis zum deutsch-französischen Kriege im J. 1870 erhoffte man — allerdings für eine fernere Zukunft — die Befreiung vom Deutschtum, das in seinem Drange nach der Adria die slovenischen Gebiete für sich in Anspruch nahm, von dem im demokratischen und slavophilen Sinne zu reformierenden Rußland. Nach dem kolossalen Siege der deutschen Waffen über die französischen Armeen im genannten Jahre tauchten bei den Slovenen bescheidenere südslavische staatsrechtliche Kombinationen auf, die in den Resolutionen der Konferenz von Sisak (am 8. Nov. 1870) und des ersten südslavischen Kongresses zu Laibach (am 1. Dez. 1870) ihren Ausdruck fanden. — Der Verfasser beleuchtet auf Grund von bisher unedierten privaten Korrespondenzen den Hintergrund dieser Resolutionen, wobei er feststellt, daß die wojwodiner Serben, auf dem revolutionären Standpunkte stehend, für die Bildung eines südslavischen Reiches außerhalb der Donaumonarchie und mit Serbien als Kernpunkt eintraten, wogegen die Kroaten und Slovenen sich mehr für einen auf dem Evolutionswege zu erreichenden Pluralismus im foederalisierten Oesterreich-Ungarn begeisterten. Hegemonistische Gelüste sowohl auf serbischer wie auch kroatischer Seite erschwerten die gegenseitigen Debatten, welche damals zwar zu keinen direkten Erfolgen führten, wohl aber die Idee der staatlichen Zusammengehörigkeit der südslavischen Nationen mächtig stärkten.